

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 9 (Aralık/December 2022), s. 161-192.
Geliş Tarihi-Received: 25.10.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 15.11.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1194367

Sebeb-i Teliflerin Önemi ve Analizlerine Dair

*The Importance and Analysis of the Sebeb-i Telif**

Ahmet İÇLİ**

Öz

Eserlerin hangi amaçlarla üretildiğinin ve/veya neden yazıldığının bilinmesi/bildirilmesi, eserin alegorisini sunma-belirleme ve mesajını iletme-alma açısından önem arz eder. Eserlerde bölüm hâlinde bulunan sebep veya amaç, bazı eserlerde temsili istiare/metaforik olarak sezdirilir. Eserlerin açık veya gizli/örtük mesaj(lar)ı vardır. Bu mesaj(lar)a, bir sebep-sonuç veya amaç-sonuç olarak ortaya çıkan eserdeki anlatımla, ifade, üslup tespiti ve metnin çözümlenmesiyle ulaşılabilmektedir. Eserlerde bir bölüm olarak girişte veya eserin sonunda, açık veya saklı/örtük, yazılış nedenleri, amaçları, gerekçeleri ve süreçleri hakkında bilgilere ulaşılabilmektedir. Bölüm olarak dibacede/ön sözde veyahut ilerleyen bölümlerinde eserin “yazılma sebebi”ni açıklayan ifadeler, klâsik Türk edebiyatındaki birçok manzum-mensur/düzyazı eserde karşılaşılabilen bir olgudur. Klâsik Türk edebiyatında yazılmış mensur bir eserde “yaz(ıl)ma sebebi”, müstakil bir bölüm olarak yer alabileceği gibi, ön söz olarak adlandırılan dibacenin kendisi olabilir veyahut dibace içinde bulunulabilir. “Sebeb-i telif” adıyla anılan bu bölüm, benzeri isim ve çağrışımlarla görülebilmektedir. Bu bölümde, eserin ne amaçla yazıldığı, yazılış süreci, yazım serüveni, türü, konusu, muhtevası, alegorisi, yazım biçimi, yazım diline dair bilgiler sunulmaktadır. Yazarın/müellifin, eserin bu bölümlerinde poetik tartışmalara girmesi mümkündür. Müellifin şiir, şair ve sanat hakkındaki düşünceleri, dönemin edebiyat zevki, anlayışı, eğilimleri ve algısı; yaşanan çağın sosyal, siyasal ve politik düzlemleri hakkında bilgilerin bulunabildiği bu bölümler, bir tür “şiir poetikası” özelliği taşır. *Sebeb-i telifler*, edebiyat tarihini aydınlatacak önemli verileri kapsayabilir. Müellife veya başkasına ait eserler ile eser yazımında gelinen aşamalar, süreçler ve dönemin edebiyat dünyasının yansımaları, *sebeb-i telifler*de görülebilen hususlardandır. Bu makale, daha önce birçok metinden ve akademik araştırmalardan hareketle sebep-i telifler için analiz metodu oluşturma çalışmalarına bir ek mahiyetindedir. Çalışmada, sebep-i teliflerin ne şekilde analiz edilebileceğine dair çeşitli sorular sorulmuş, bir anlamda incelenecek olan

* “Sebeb-i telif” is a term/concept used for the part/cahapter/section that gives information about the writing reason(s) purpose(s) aim(s), target(s), motive(s) and aim(s) of a work. This section can also be presented in the context of a fiction. This chapter can be characterized as the story of the story, that is, the fiction of fiction. It is also possible that this section will take place in the preface, introduction or conclusion sections. In the Ottoman literary tradition, it is used for the sections in which the authors indicate the *reason for writing a work*, either explicitly or implicitly. This section is seen in many works and contains important information in the evaluation and interpretation of the work. In fact, this section of the work contains the answer to the question “why and for what purpose was the work written”. Rather than an effort for an English equivalent of the related term, this concept has been given its term in Ottoman Literary. However, it was felt necessary to give an English response to this term. The phrase “explanatory of the work/writing” can be used because it gives information about the work. The phrase “script of writing” can be used because it has a fictional feature in itself. The phrases “reason for writing” and “reason for compiling” can be used because they contain the reasons for writing the works. This section focuses on the reasons for writing the work. In the final analysis, “reason for writing” concept/term can be used for “Sebeb-i Telif”.

** Prof. Dr., Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Batman/Türkiye, e-posta: ahmet.icli@batman.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7478-7518.

sebeb-i teliflerin, hangi ana başlıklar altında analiz edilebileceğine dair bir yol haritası ve analiz yöntemi/metodu belirlenmiştir. Eserde sebeb-i telif bölümü yoksa bile araştırmacının bu soruları veya bazılarını tüm esere sorarak bir çıkarım yapması mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Sebeb-i telif, dibace, mukaddime, hatime, müellif, analiz.

Abstract

Knowing/notifying the purpose for which the Works/writings were produced and/or why they were written is important in terms of presenting-determining the allegory of the work and transmitting-receiving its message. The reason or purpose found in sections in the works is implied as a representative metaphor in some works. Works have explicit or secret/implicit message(s). This message(s) can be reached through the expression, expression, style determination and analysis of the text in the work that emerges as a cause-effect or purpose-effect. As a part of the works, at the beginning or at the end, explicit or implicit information about the reasons for writing, purposes, reasons and processes can be accessed. As a part, the expressions explaining the "reason for writing" in the preface or in the following parts of the work are a phenomenon that can be encountered in many verse-prose/prose works in Classical/Old Turkish Literature. In a prose work written in Classical Turkish literature, the "reason for writing" can be as a separate or special section, or it can be the preface itself, or it can be included in the prologue. This section/chapter, which is called "sebeb-i telif: Reasons of Copyright", can be seen with similar names and connotations. In this part, information about the purpose of the work, the writing process, the writing adventure, type, subject, content, allegory, writing style, and writing language are presented. It is possible for the author to engage in poetic discussions in these parts/chapters of the work. Author's thoughts on poetry, poet and art, literary taste, understanding, tendencies and perception of the period/age; These sections, where information about the social and political planes of the period can be found, have a kind of "poetic" shape. Reason for writing may contain important data that will illuminate the history of literature. The stages, processes and reflections of the literary world of the period, with works belonging to the author or someone else, are among the issues that can be seen in reason for writing. This article is a supplement to the work of establishing an analysis method for reason for writing based on many previous texts and academic research. In the study, various questions were asked about how these sections could be analyzed, and in a sense, a road map and analysis method were determined under which main headings the reasons for writing can be analyzed. Even if this section is not present in the work, it is also possible for the researcher to make an inference by asking these questions or some of them to the whole work.

Keywords: quotation, introduction, result, author, analysis, reason for writing/compiling.

Giriş

İnsanlık, yeryüzü macerasında, kendisi ve çevresiyle bir etkileşim ve iletişim içindedir. Bu etkileşim, insanın yaşam mücadelesinde, kendini ve yaşam alanını tanımasıyla birebir bağlantılıdır. İletişim, kendisini var edeni ve yaşam için her şeyi uygun hâle getiren ana unsuru tanıma süreci olarak da değerlendirilebilir. Yaşam alanıyla olan iletişim, bir nevi tanıma, anlama, anlamlandırma ve adlandırma çabasıdır. Böylece insan-çevre arasında uyumlu bir yaşam süreci başlar. Her yeni ögenin tespiti ve anlama gayreti, kişinin kendini kavramasıyla doğru orantılıdır. Bu durumda bireyin tanıdığı her unsur, aslında kendini tanıma ve doğa içinde konumlandırmasına götüren bir araçtır. İnsanın, yaşadığı dünyada kendisini var eden yaratıcı güç ve yaratılan diğer tüm varlıklarla olan münasebeti, onun yaşama verdiği değeridir. Yaşamı tanıma seviyesi, onun anlama kapasitesidir. İnsanoğlunun yeryüzü serüveniyle başlayan tarihi, *kendini bilme*, tanıma ve ifade etmenin bir yansımasıdır. Doğadaki nesnelere, dolayısıyla da hayatın insanoğlu tarafından adlandırılması bir nevi yaşam hakkındaki düşüncelerinin aktarımıdır.

İnsanoğlu, kendini ve çevresini tanımlamak ve tanıtmak için çeşitli araçlardan, nesnelere yararlanmakla esasında bir sanat icra etmektedir. Bundan dolayı da her insanı, kendine has özellikleri ve üslubu olan bir sanatçı olarak değerlendirmek mümkündür. İnsanoğlu/sanatçılar çeşitli görsel, yazılı ve/veya sözlü ifade araçlarını,

kendini ifade etme bağlamında kullanır. Kaleme alınan her eserde insanoğlunun macerası, yaşamdan edindiği tecrübe ve dünyaya bakışı hakkında bilgiye ulaşmak mümkündür. Kimi zaman bireysel duyguların ifade edildiği gibi belirse de esasında sanatçının dönemine kadar var olan insanlığın bir görünüşü gözlemlenir. Bazı durumlarda gelecek hakkındaki düşüncelerin varlığı ise, döneme dair eksikliklerin tespit edildiği ve bunların aşılması noktasında görüşlerin varlığı anlamına gelebilir. Bu yönüyle eserlerde bazı eleştiri noktalarının varlığını söylemek mümkündür. Hem değerlendirme hem de başkası hakkındaki yanlış ve olumsuz düşünce olarak düşünülen eleştiri, farklı ifade araçlarında kendini gösterir. Bakış açısı noktasında bireysel farklılıklar ve ihtirasların oluşu, verilen bilginin ve değerlendirmenin doğruluğunu veya yanlışlığını beraberinde getirir. Şöyle ki eğer durum analizi yapan kendinden uyduruyorsa dahi kendini veyahut bu durumun varlığını ikrar etmiş olmaktadır. Bu bağlamda her eserin yazıldığı dönem hakkında bilgi sunduğu söylenebilir. Çünkü eser, onu oluşturan; onu oluşturan da çevresinden ve zamanından izler taşır. Bunun, her dönemin okuyucusu için geçerli olduğunu söylemek mümkündür. İster değerlendirmeyi yapan yazarın kendisi olsun isterse de onun adına konuşan başkası olsun, bir durum analizinin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bilgilere ihtiyatla yaklaşılması gerektiği gerçeğiyle de karşı karşıya kalılabilmektedir.

Yazılan her eserin, belirtilsin veyahut belirtilmesin (açık veya gizli) sebebi vardır. Yazar veya şair (müellif) bazı durumlarda eserin kaleme alma nedenini, motivasyon/isteklendirme kaynağını veya unsurunu, amacını, bu amaca ulaşmak için kullanacağı yazım formunu, yararlanacağı yöntem, teknik ve araçları, nasıl bir tarz ve üslupla yazdığını/yazacağını hatta yazım süreçlerini ve hedeflerini belirtir. Eserini kaleme almadan önceki kurmaca veya itibari sürece de değinebilen müellif, bu sayede eserin, yazım hikâyesini/macerasını aktarabilir. Müellifinden izler taşıyan bu hikâyede ona ait birçok veriye ulaşılabilir. Edibin sanat anlayışı, dünyaya bakışı, içinde bulunduğu sanat veya toplumun görüntüsü, dönemin sanat algısı hatta sosyal, siyasal, ekonomik ve psikolojik birçok verinin bu satırlarda saklı veya aleni bir şekilde bulunması muhtemeldir. Bu bilgiler, eserin ana gövdesini oluşturan metin kısmında veyahut başka bir yerde bulunabilir. Müellifin bu bilgileri vermemiş olması da mümkündür. Bu durumda eserin hikâyesindeki süreçlerinden öte yazım amacına dair izler; metindeki verilerden hareketle, okur tarafından alımlama estetiğine, algı düzeyine ve farklılığına göre, değişiklik arz etse bile, farklı seviyelerde görülebilir.

Klâsik Türk edebiyatında kaleme alınan eserlerin kendine has bölümleri ve uyulması gereken bazı hususları vardır. Bu durum, her yeni eserde bahse konu hususların kullanılmasıyla, sistematik hâle gelmiş ve kendi içinde bir usul oluşturmuştur. Kendi içinde bir gelenek haline gelen bu bölümler ve kısımların varlığı müellifler için de kolaylık sağlamaktadır. Eserlerin sistematığı şöyledir: giriş, asıl konu ve sonuç/bitiş. Asıl konu; anlatılan metnin ana gövdesi olup kendi içinde analiz bağlamında ve tasnif noktasında çeşitli bölümleri ihtiva edebilir. Ancak, eserlerin giriş ve sonuç bölümleri, müellif tarafından konuyla alakalı olmakla birlikte, ana örgüden farklı, fakat örgünün hikâyesi bağlamında bilgiler sunabilir.

Giriş bölümünde genellikle; besmele, hamdele, salvele, tevhit, münacat, naat, miraç, mucizeler, dört halife övgüsü, padişaha övgü, devrin önemli bir büyüğünün övgüsü, telif sebebi gibi ana başlıklar/bölümler (muhteva) bulunur. Bunlardan bazılarının olmadığı ya da ek olarak "fahriye" bağlamında şairin kendi övgüsüne yer verdiği manzum veya mensur metinler vardır. Dört halifeye övgüye ek olarak Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in övgüsünün bulunduğu eserler de söz konusudur. Kimi durumda müellif miraç ve mucizeler bölümünü birleştirip de sunabilmektedir. Klâsik Türk edebiyatında

giriş bölümü için farklı başlıklar kullanılmakla birlikte en yaygın olanları *dibace* ve *mukaddimedir*.

Sonuç bölümünde genellikle Allah'a hamt ve senadan sonra dua bulunur. Müellif eseri hakkında da dualarda bulunabilir. Hatta Allah'tan eseri, eseri vesilesiyle de kendisi için taleplerde bulunur. Bununla birlikte eserin alegorisinin ne olduğu ve yazım süreci ile dönemin sanat, şiir algısı ve kendi sanatı hakkında değerlendirmelerde bulunabilir. Eserin yazım yılı ve yeri, manzumsa beyit sayısı ve kalıbı hakkında bilgiler de bu bölümde karşımıza çıkan muhteviyattandır. Hatime olarak da adlandırılan bu bölüm, giriş bölümünün sonunda da bulunabilir. Bununla birlikte, giriş bölümünde verilebilen hususların/bilgilerin eserin sonunda (hatimede) verilmesi de mümkündür.

Sebeb-i Telif

Telif, anlam itibariyle; yazarının kaleme aldığı eser bağlamında bir isim; telif etmek, kitap yazma fiilinin karşılığı olarak düşünülebilir. Her telif eserin gizli veya açık bir kaleme al(ın)ma süreci ve serüveni vardır. Klâsik Türk edebiyatında bunun için *telif sebebini* belirten bir tabir olan "sebeb-i telif" terimi kullanılmaktadır. Literatürümüzde, yapıtın yazılış nedeni (Dilçin, 2013, s. 169) ve eserin niçin yazıldığı (İpekten, 2014, s. 61) "*sebeb-i nazm-ı kitab*, ibareleriyle de görülmektedir. Birçok eserde "*Sebeb-i tahrir*" adı veya başlığıyla da (Saraç, 2014, s. 81) eserin kaleme alınmasının sebebini anlatıldığı bölüm bulunabilir.

Manzum veya mensur eserlerdeki bu bölümlerde, eserin kaleme alınışına dair bilgiler bulunur. *Sebeb-i telif*, bir eserin yazılış sebebi veya amacını belirtir. Bir eserin yazılış nedeninin var olması, onun telif eser olması ile sınırlı değildir. Bu eser bir çeviri veya derleme de olabilir. Bu türden eserlerin de bir yazılma, çevirme, tercüme veya toplama/cemetme; mecmuayı oluşturma nedeni, amacı, hedefi ve süreci söz konusudur. Bu türden eserlerin ilgili bölümleri için "sebeb-i tertib", "sebeb-i terceme", "sebeb-i tasnif" gibi isimlendirmeler yapılabilmektedir.

Sebeb-i teliflerin içeriğinde, ibaredeki kelimelerin anlamlarından izler vardır. "Bir şeyin olmasına veya belli bir hâlde bulunmasına yol açan şey anlamındaki "sebeb" kelimesi, Arapça bir kelime olup Türkçesi "neden"dir. Neden; bir olayı doğuran başka bir olayı sormak için kullanılan bir söz; "niçin" anlamı ve kullanımıyla "zarf" olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca "bir olayı ve durumu gerektiren, doğuran başka olay veya durum, sebep" anlamıyla da isim olarak kullanılabilir. Sebep/neden kelimesi için, bir şeyin gerekli duruma gelmesi, bir diğer deyişle oluşturucu, gerektirici neden anlamlarıyla "gerekçe" kelimesi de kullanılabilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde sebeb-i telif; gerekçesi olan, bir gerekçeye dayanan özelliğiyle; gerekçeli anlatımdır.

Sebeb-i telif bölümleri yukarıda da değinildiği üzere manzum veya mensur birçok eserde bulunur. Özel bir isimle bulunabildiği gibi, "dibace" adıyla anılan ön sözlerin içinde bir paragraf veya değinme bağlamında da olsa bir yerde geçmesi mümkündür. Bunun yanı sıra eserin sonlarında (hatime bölümünde) veyahut herhangi bir yerinde bir konuşma bağlamında da geçebilir. Bazen bir metnin alegorisini tespit etmek, metaforik düzlemine belirlemek veyahut tam anlamıyla muhtevasına hâkim olmak için bu bölümlerin varlığına özellikle ihtiyaç duyulur. Ancak bunu bir bölüm olarak veyahut başka bir şekilde de olsa belirtmeyen eserler de söz konusudur. Eserlerin baş kısımlarında bulduklarında "ön söz" niteliği de taşırlar. Sebeb-i telifler; eserin kaleme alınma gerekçeleri, önemi, muhtevası, süreçleri, özgün ve yaygın değerleri, amaç, kapsam ve hedefleri, yazarın kimliği, deneyimleri, eserleri gibi konulara dair bilgiler bulduklarından dolayı günümüz için birer bilimsel proje önerisi olarak da

nitelendirilebilirler. Bunun yanı sıra yapılan bilimsel tezler ve bilimsel nitelikli eserlerin ön sözleriyle benzer özellikler taşırlar.

Bir kasidenin sunulduğu kişi ve talep edilen ya da eleştirilen hususun varlığı kendi içinde bir sebep-i telifi barındırmaktadır. Bir tarih manzumesinin içeriği, eserin alegorisin ne olduğunu ve yazım sebebini, belirtilmesi dahi kendi içinde sakladığı bilinmektedir. Ayrıca, etkilenilen bir olay sonrası yazılan bir şiirde, belirtilsin ya da belirtilmesin, şiiri yazma amacı görünebilecek düzeydedir. Bir şiirin, nazire olması da başlı başına bir sebep-i telif olarak değerlendirilebilir. Belki de en önemlisi, başka kaynaklarda, özelde de tezkirelerde, bir eserin yazımına dair bilgiler veyahut ipuçlarına rastlamak mümkündür. Bu türden metinleri de kendi içinde bir sebep-i telif olarak değerlendirmek mümkündür. Yine her metinde, kullanılan kavramlardan ve anlam örüntülerinden hareketle eserin neden kaleme alınmış olabileceği üzerinde yorumlamalar yapmak mümkündür.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, *sebeb-i telif* adıyla klasikleşen bölüm, bir edebî türe özgü değildir. Her sanatçının ürettiği eserde, belirtilsin veyahut belirtilmesin bir anlamda eserin yazılış sebebi, amacı ve sürecine dair bilgiye ulaşılabilir. Türk edebiyatının en önemli eserlerinden olan divanlarda, olay ağırlıklı manzum ve mensur çeşitli eserlerde; hikâyelerde, mesnevilerde, kroniklerde, tezkirelerde, münşeat mecmualarında hatta derleme ve antolojik özellik gösteren şiir mecmuaları gibi eserlerde "*sebeb-i telif*" bölümü veya benzeri bir bölüm ve bilgi bulunabilir. Bu bilgilere, genellikle eserin giriş bölümünde yer verilmektedir. Giriş bölümlerinde müstakil bir başlık olarak *sebeb-i telif* başlığına yer verilebileceği gibi, giriş bölümünün veya eserin herhangi bir yerinde konuya atıf yapılabilmektedir. Kimi zaman da eserlerin hâtime bölümünde eserin yazılış nedenine değinilmektedir. Çoğu zaman eserin mukaddimesi, onun telif amacını ve nedenini belirtir. Birçok eserde, örnek vermek gerekirse bazı şehrengizlerde, doğrudan doğruya *sebeb-i telif* bölümüyle (Levend, 1957, s. 13) bu amacın belirtildiği görülür.

Sanatçı ve Poetikası

Poetika, özelde şairlerin şiir sanatı, genelde de müelliflerin/sanatçıların sanat anlayışları bağlamında kullanılan edebî bir kavramdır. Her ne kadar şiir veya sanat eseri hakkında planlanmış teori veya kuram bağlamındaki eser olarak değerlendirilse bile estetik hususlar barındıran poetikanın, herhangi bir eserde dile getirilebildiği görülmektedir. Bir eser kaleme alan şair veya yazar, benimsediği sanat anlayışına uygun eserler kaleme aldığı için, bir anlamda eserlerinde kendi poetikasını (sanat anlayışını) yansıtır. Bununla birlikte, eserlerinde, şiirde ve sanatta olması gereken özellikler ile bunlardan anlaşılması gereken hususlar ve kendi şiir sanatı hakkında açıklamalar yapabilir. Eleştirel bir yaklaşımla olumlu ve olumsuz değerlendirmeler noktasında bazı mülahazalarda bulunabilir. Sanatçının yazdığı bir şiirde, makalede, risalede, hikâyede, romanda; çizdiği bir resimde veya farklı bir tür ekseninde; görsel yazılı ve sözlü ifade araçlarla ürettiği herhangi bir eserde sanat(ın)a dair izler ve ifadeler olabilir. Bunun yanı sıra salt sanat bağlamında nazarî/teorik çerçevede de poetika hakkında değerlendirmelerde de bulunabilir. Çoğu sanatçı, eserlerinin giriş bölümünde, eserlerinin sanat yönü veya kendi sanat(çılık)ları hakkında bilgi verebilir.

Klâsik Türk edebiyatı ekseninde sanat icra eden şair ve yazarlar (müellifler) kendi poetik duruşlarını, sanat anlayışlarını, sanat ve sanatçı çevrelerini, sanattan ve sanatçıdan beklentilerini; dönemin sanat algısını, edebiyat kültürünü ve sanatsal eğilimleri ile edebiyat tarihinin gelişimi hakkında görüş bildirmişlerdir. Divan şairlerinin hem müstakil bir eser olarak hem de bir mesnevinin/hikâyenin girişinde; eserin yazılış nedenini belirten *sebeb-i telif* bölümünde, kimi zaman bir divanın ön sözü olan dibacesinde, mensur

bir eserin mukaddimesinde poetik duruşlarını sunduğu görülmektedir. Ayrıca (şiir gibi) eserlerin kendisinde de bu görüşlerini dile getirdikleri olmuştur. Örnek vermek gerekirse; gazelerde özellikle de mahlas beyitlerinde, kasidelerde, özellikle de fahriyede bu türden değerlendirmeleri görmek mümkündür. Ek olarak, eserlerin sonlarında “hâtime” bölümlerinde de bu konudaki düşüncelerini ilettikleri söylenebilir.

17. yüzyıl Türk edebiyatının poetikası hakkında değerlendirmelerde bulunan Erkal, “Divan şiirinin poetik metinleri, daha çok dibacelerde ve divanlarda yer alan kasidelerin fahriye ve gazelerin mahlas beyitlerinde yer almaktadır. Bunun dışında tezkireler ve müstakil belagat kitaplarında şiir sanatına ilişkin bilgilere rastlanmaktadır” (2018, s. 11) ifadelerini kullanır. Bu çerçeveden bakıldığında, bir edebî geleneğin poetikası için hem kuram/teori kitaplarına (belagat) hem de verilen edebî ve sanat eserlerine bakmak gerekmektedir. Klâsik Türk edebiyatında, sanat-eser-sanatçı hakkındaki bilgilerin eserlerin ön sözlerinde ve *sebeb-i telif* adı da verilen yazılış sebepleri bölümünde yoğunlaştığı görülür. İsmail Ünver, “şair ve eser hakkında en önemli bilgilerin *sebeb-i telif* başlığı altında toplandığı” (1986, s. 437) düşüncesini örnek metinler vererek (1986, s. 500) vurgular.

Sebeb-i Teliflerin Analizi ve Tarihçesine Dair

Klâsik metinlerimizde eserlerin bu bölümlerinde geçen “sebeb” kelimesine sadece “neden” anlamı yüklenmemiştir. Sebeb-i telif, adında “sebeb” olarak teklik bildiren bir ifadeyle bulunmasına rağmen bir eserin kaleme alınmasına dair sebepler dizgesi üzerinde durur. İbaredeki sebep; başta *neden* olmak üzere, *amaç ve hedefler, gerekçeler, konu ve kapsam, yöntem ve teknikler, eserin özgün ve yaygın değeri, konuyla ilgili literatür özeti* gibi bilgileri ihtiva eder. Sebeb-i teliflerde ister dolaylı ister direkt olsun, divan dibacelerinde de sıklıkla rastlanan sanat ve şairin/müellifin kendisi de dâhil olmak üzere sanatçılar hakkında değerlendirmelere, dönemin edebiyat ve sanat algısına ulaşılabilir. Bunun yanı sıra *sebeb-i telifler*, edebiyat tarihine katkı sunacak birçok veriye ulaşma imkânı sunar. İletişimin öğeleri açısından da bakıldığında; gönderici, alıcı, ileti, bağlam, kod, kanal gibi hususları da barındıran sebep-i telifler üzerinde çeşitli analizlerin yapılabileceği açıktır. Her metinde olduğu gibi, sebep-i telifleri, ana metin dışında, kendi içinde birer metin gibi düşünmek ve itibari/kurgusal düzlemde değerlendirmek mümkündür. Ancak bu yeni metin, ana metnin bir açıklayıcısıdır; onun oluşum süreçlerini, amaçlarını ve hedeflerini açıklar. Bir diğer ifadeyle sebep-i telif, bir hikâyenin/eserin hikâyesi ya da kurgunun kurgusu olarak da değerlendirilebilir. Aynı durum, divan dibaceleri için de geçerlidir. Sebeb-i telif, kurgusal bir metin yani edebî bir metin olarak da nitelendirilebilir.

Son dönem akademik çalışmalarda, sebep-i telifler üzerinde yapılan incelemelerin çoğunda, eserlerin yazılış sebeplerini merkeze alarak bazı motifleri/temaları değerlendirdikleri görülür. Her ne kadar yukarıda saydığımız içerikleri açıklamış olsalar da bir bütün olarak değerlendirmelerin yapılmadığı görülmektedir. Bu konuda yapılan en önemli çalışma Hasan Kavruk’a (2003) aittir. İlgili kitapta, bazı motifler/temalar başlık olarak verilerek uygun metinler üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Eser, bu motiflerin özelden genele doğru birçok eserin didik didik incelenerek zahmetli bir çalışmanın ürünüdür. Belirlenen motiflerin, çalışmamızın oluşumuna katkı sağlayan önemli hususlar olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu değerli incelemeden sonra Önal’ın (2007) ilgili esere, ulaşamadığı varsayılarak, çeşitli sebeplerle Kavruk’un eserine atıf yapmadığı makalesinde neredeyse aynı temaların işlendiği görülmektedir. Haksever’in (1999) kaleme aldığı makale, çeşitli motifler bağlamında, bazı münşeatların değerlendirilmesi yönüyledir ki önemli tespitleri barındırmaktadır. Gönül Ayan’ın (2009) çalışması bir bakıma bir motif irdelemesi olup Yusuf u Züleyha anlatıları eksenslidir.

Çalışma, eserlerin niçin yazıldıklarının kısaca belirtilerek ilgili bölümlerin sunulması şeklindedir. Bir bakıma bu çalışmada bir durum analizi yapılmıştır. Bunlar dışında Abdulkadir Özcan'ın (2020) tarihi metinlerin sebab-i teliflerinin muhtevalarıyla birlikte analizlerini yaptığı bir değerlendirmesi vardır. Bu incelemede eserler başlık olarak seçilmiş, ardından sebab-i telifi üzerinde değerlendirmeler yapılarak açıklama yoluna gidilmiştir. Bu çalışmaların genel özelliği, sebab-i telif başlığı bulunsun ya da bulunmasın, yazarın/müellifin sunduğu bilgiler bağlamında eserlerin yazım nedenlerinin tespitine yer vermeleri ve kısa değerlendirme yapmalarındır.

Sebeb-i teliflerde sanat, sanat eseri, müellifin kendisi başta olmak üzere sanatçı hakkında değerlendirmelere ulaşılabilmektedir. Bu bilgiler müellif tarafından açık ya da örtük bir şekilde sunulabilmektedir. Mesneviler ve diğer kurgusal eserlerde olduğu gibi müelliflerin özellikle divan dibacelerinde bu bağlamda değerlendirmeler yaptığı bilinmektedir. Divan dibaceleri üzerindeki kıymetli çalışmasında Üzgör (1990) hem divanların üç kategoride belirlediği yazım sebeplerini barındıran bilgileri hem de şiir sanatı hakkında değerlendirmeler bağlamında birçok divanı incelemiştir. Bu konuda birçok çalışma yapılmış olup temel hedef, şiir sanatı hakkındaki değerlendirilmelerin analizidir. Bu çalışmanın öncülü Tolasa'nın (1979) makalesidir. Tolasa bu incelemesinde ön sözlerin önemine dikkatleri çekmiş, dikkatli irdelendiğinde Osmanlı dönemi edebiyatındaki birçok konunun aydınlanmasına katkı sunacağını belirtmiştir. Dibacelerin bir diğer önemli özelliği de edebiyatı oluşturanların dibace/ön söz yazmalarındır ki bu da sanat ve dünya hakkındaki düşüncelerinin birer yansımasıdır. Bunlar dışında *Fuzulî'nin Poetikası* adlı çalışmalarında Doğan (1996, s. 2002) divan dibacelerinden hareketle Fuzulî'nin şiir sanatı hakkında tespitlerde ve analizlerde bulunmuştur. Üzgör'ün ansiklopedi maddesi bağlamında dibaceyi tanıtımında kullanmış olduğu "Genellikle manzum bir edebî eserin konusu ve yazılış sebebiyle ilgili ön sözü" (1994) açıklamaları, her türden eserin mukaddimesi ve dibacesinin birer sebab-i telif olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayan önemli bir değerlendirmedir.

Sebeb-i teliflerin derinlemesine incelenmesi, farklı yönlerden muhtevalarının analizi, Osmanlı kitap kültürüne, edebiyat tarihi yazımına önemli bir katkı sunacaktır. Kitapların içeriklerini, yazım geleneğini ve yazım süreçlerini açıklayıcı mahiyetteki bu bölümler, sanatçıların birer manifestosu özelliği taşırlar. Bu bağlamda irdelenmeleri ayrıca kayda değerdir. Tasnif bağlamında kıymetli bilgiler sunan Fazile Eren Kaya'nın (2010) yüksek lisans tezi, son ve önemli çalışmalardan biridir. Tezdeki tespitlere bakıldığında dibace, sebab-i telif ve hatime gibi bölümlerin, poetika bağlamında değerlendirilebileceği hatta edebiyat eleştirisine dair hususları barındırabileceği görülmektedir. Çalışma, Üzgör'ün divan dibaceleri için belirttiği hususların mesnevi gibi olay örgüsüne sahip bazı metinlerin sebab-i telif ve hatime kısımlarındaki görüntüleri ve tespitleri bağlamında önemli değerlendirmeleri barındırmaktadır. "Mısır-ı Hünerde Kendüyi Satmak Gerek Kişi": Tezkire Önsözleri, Divan Dibaceleri ve Sebeb-i Teliflerde Sanatçı Kendisini Nasıl Satar" başlıklı makalesinde Durmuş (2011), bir eserin yazım nedeni bölümünde şairlerin kendileri ve sanatları hakkındaki değerlendirmelerini tespit ederek bunları analiz etmiştir. Bu inceleme, tematik bağlamda ilgili bölümleri, şairin kendini tanıtmaya için bir araç olarak kullandığının tespiti yönüyle kıymetlidir. Rıfat Kütük ve Lokman Turan, (2011) birlikte hazırladıkları bir makalede mesnevilerin *sebeb-i telif* ve *hâtime* bölümlerinin, edebiyat tarihine kaynaklık teşkil etmesi bağlamında önemli veriler sunduğuna dair tespitlerde bulunmuşlardır. Tezcan (2010) mesneviler eksenli yaptığı çalışmasında, sebab-i teliflerde sunulan bilgilerin, mesnevi edebiyatının tarihsel dönüşümü ve gelişimini yorumlamak açısından değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Aynı durumun mukaddime ve dibaceler için geçerli olduğunu belirtmekte yarar vardır.

İnsanoğlunun dünya yaşamı, onunla iletişimi seviyesindedir. Onu anlayıp adlandırması ve anlatması hem kendisi hem de iletişimde bulunduğu tüm öğeler özellikle de muhatapları açısından önemlidir. Bu anlatımlar, benzer öğeler taşınması halinde ortaya ortak tema adı ve gelenek bağlamında herkese aynı şeyi hatırlatan ve sunulan mesajın mahiyetini hemencecik çözebilen bir algı özelliğine bürünür. Bazı eserlerde yazarın eserle muhatapları olan hedef kitleye ulaşma düşüncesi örtük bir şekilde sunulurken bazılarında müellif tarafından açıklanır. Eserlerin kaleme alınmalarında önemli süreçler vardır. Bunlardan ilki, yazılacak olan unsurun duyulması, öğrenilmesi ve hayal etme sürecidir. İtibari veya kurgusal eserlerin genellikle edebî eser bağlamında, olay örgüsü olan metinler için kullanılan bir tabir olmasının yanında diğer sanat eserleri için de geçerliliğini koruyan bir tabir olması makuldür. Çünkü onların da üretilmesinin bir hikâyesi vardır. Bir eserin kurgusallığı; var oluş şekli, yapısı ve süreçlerine yönelik aktarımlarıdır. Tüm bunlar, müellifin sanat, alım ve aktarım gücüyle doğru orantılı olup hedef kitleye bir bilinç süzgeci süreci bağlamında sunulur. Bir diğer deyişle, fiktif/kurgusal/kurmaca âlemde gerçekleşen bakış açıları ve aktarılacak hususlar, yine aynı âlemdeki tasarlama sürecini yaşar. Müellif, eseri hakkındaki ister açık ister örtük olarak sunduğu tasarlama sürecini yani onu yazmaya götüren süreci, ister gerçek isterse de hayali bir kurmaca olay etrafında anlatır. Bu durum birçok sanat eserinde olduğu gibi, şiir, tarihsel olayları anlatan metinler, hikâyeler ve mesneviler için de geçerlidir. Bu konuya dikkat çeken çalışmalardan biri Şeyma Büyükkavas Kuran'a (2006) aittir. Makalesinde mesnevilerdeki sebeb-i telif bölümlerinin üst kurmaca bağlamında, yazılacak olan eserin kurmaca ve tasarım süreci olarak değerlendirilebileceği üzerinde durmuş, birkaç metni örnek sunarak son dönem metinlerle karşılaştırmalarda bulunmuştur.

Yukarıda sıralanan ve muhtevaları ile analiz teknikleri verilen bu ve benzeri çalışmalar, sebeb-i teliflerin belirlenen motiflerle birlikte, farklı bakış açılarıyla incelenmesi gerektiğini ve önemini belirtmek adına yapılmış kıymetli çalışmalardır. Çalışmaların tümü, birer tespit olmaktan öte, sebeb-i teliflerin, mukaddimelerin ve dibacelerin incelenmesinde, metot ve teknik geliştirme adına önemlidir. Her birinin tespit ettiği metot(lar), bir bütün olarak ele alındığında sebeb-i telif analiz ve tahlil yöntemlerine dönüşebilmektedir. Çalışmamız, bu değerlendirmeleri de içine alan ve gelenekteki sebeb-i telif yazım geleneğini yansıtan bir ayna ve içeriğini aydınlatan küçük bir ışık bağlamındadır. Bu sayede sebeb-i teliflerin, geleneğe uygunluğu ve içeriklerinden hareketle edebiyat tarihimize, hem sanat hem de şair değerlendirmelerine, yaptıkları katkıları izlenebilecektir. Şunu unutmamak gerekir ki sebeb-i telifler, sadece edebiyat tarihi için değil, başta psikoloji olmak üzere felsefe, sosyoloji, siyaset, tarih, iktisat gibi birçok disipline doğrudan ya da dolaylı olarak kaynaklık edebilmektedir. Tüm bu değerlendirmelerimiz ışığında sebeb-i teliflerin, basit bir tanıtım yazısı olmadığı, bir geleneği ve birçok yaşamı barındıran retorik bir dünya olduğu görülebilecektir.

Yöntem

İncelememizde öncelikle, özeldede sebeb-i telif, genelde ise mukaddime, dibace ve hatime gibi bölümlerin analizine dair bir yöntem geliştirilmiştir. Ancak bilinmelidir ki tüm sebeb-i telif ve türevi olan kısımları kapsayan bir metot geliştirmek zor ve zahmetli bir iştir. Böyle bir iş için, bu türden eserlerin tümünün incelenmesi gerekmektedir. Amacımız belirli bir format geliştirmek, eserlerin bu formatla analiz edilebileceğine dair değerlendirmeler yapmak ve yapılacak yeni çalışmaların da bu formata göre yapıp yapılamayacağına dair öncül bir metot belirlemektir. Her yeni eser kendi içinde bu formata bir metot ve teknik kazandırabilecektir. Böylece analiz yöntemi daha da geliştirilebilir olacaktır. Bu çalışma ile sebeb-i telif inceleme yöntemi bağlamında bir

yöntem geliştirilmiş olabilecektir. Ayrıca ilgili anabilim dalına yeni çalışma alanlarının açılmasına katkı sunabilecektir. Ek olarak bu incelemeyle, *sebeb-i telif* çalışmalarında yönlendirme ve bu türden incelemelerden uzak kalınmasında etkili olan yöntem eksikliği başta olmak üzere karşılaşılan zorlukları ve isteksizliği aşmada bir nebze de olsa kolaylık sunmak ve yol gösterici olabilmek hedeflenmiştir.

Araştırma Problemi ve Konusu

Bilimsel çalışmalarda, araştırma probleminin belirlenmesi ve konuların hangi kapsamda olacağına belirtilmesi, atılması gereken önemli adımların başında gelmektedir. İncelememizde, (yapılan planlamaya göre), *sebeb-i telif*lerin önemi ve muhteva analizlerinde kullanılacak bazı yönergelerin tespiti üzerinde durulmuştur. Bu yönergeler, araştırma probleminin alt problemi olarak da bilinen araştırma sorularına istinaden oluşturulan başlıklardır. Bir diğer deyişle, bir *sebeb-i telif* incelenirken hangi sorular sorularak analizinin yapılabileceği konusunda tematik değerlendirmeler yapmak esas çıkış noktamız olmuştur. İncelemeyi kaleme almamızın amacı, bir eserin yazım sürecini, sebep(ler)ini, amaç(lar)ını, hedef(ler)ini, muhtevasını belirtme ve sınırlarını çizme gibi birçok veriyi kendinde barındıran *sebeb-i telif* ve türevi bölümlerinin incelenmesi için bir yol haritası belirlemek ve bir şablon oluşturmaktır. Eserde *sebeb-i telif* bölümü yoksa bile araştırmacının bu soruları veya bazılarını tüm esere sorarak bir çıkarsama yapması da mümkündür. Çünkü birçok eserin *sebeb-i telif* bölümlerinin farklı zamanlardaki kopyalanması sürecinde eserden çıkarılması ihtimal dâhilindedir. Bazı eserlerin farklı nüshalarında bu bölümün olmaması, söylediklerimizi destekler mahiyettedir. İçinde *sebeb-i telif* bölümlerinin olduğu nüshaya da ulaşamadığında söz konusu bölüm hiç yokmuş durumuna da düşülmektedir. Bunun yanı sıra başka eserlerde de bir eserin ya da şiirin yazım sürecine dair bilgilere rastlamak mümkündür. Bunların başında tezkireler gelmektedir. Ayrıca bir şairin divanındaki bir şiir, başka bir şiir ve eserin yazımı hakkında ipuçlarını barındırabilir.

Türk akademisyenlerce bu konuda daha önce yapılmış birbirinden kıymetli çalışmalar vardır. Ancak tarihsel bakış açısı çerçevesinde bakıldığında bunların bir kısmının birbirinden habersiz ve bağımsız çalışmalar olduğu görülür. Bu çalışmaların, eserler özelinde tespit edilen hususlar bağlamında analizler olduğu apaçiktir. Bir yargıya varmak için, özelden genele doğru gitmek de bilimin sunduğu imkânlardandır. İncelememizde bu konuda yapılmış çalışmaların önde gelenleri görülerek yeni tespitler ve önerilerin hangi boyutta olduğu ve olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu çalışmalarda görülen ortak nokta, *sebeb-i telif*lerdeki motiflerin örneklendirilmesi şeklindedir. Bazı çalışmalar, muhtevalarındaki mesajlar ve değerlendirmeler bağlamındadır. Çalışmamızın “Sebeb-i Telifleri Analiz Yöntemi ve Aşamaları” başlığında bu çalışmalara değinilmiştir.

Amacımız *sebeb-i telif*lerdeki verilere ulaşmak kapsam ve sorular dizgesi bağlamında bir şablon oluşturmak, yapılacak olan *sebeb-i telif* analizlerinde bir yol haritası çizmektir. Çalışmamız bir taslak ve tasarı olarak kabul edilip değerlendirmelerimize, başlıklarımıza eleştiri ve katkı bağlamında yeni sorular dizgesi ve başlıklar da eklenebilecektir. Bilimin kümülatif (biriken bilgi) özelliğinden yararlanarak ürettiğimiz çalışmaların, başka çalışmalara kaynaklık, örneklik ve veri sunması en önemli hedefimizdir. Nihayetinde elimizdeki bu makale de daha önceki bilgi birikimi ve incelemelere ait veriler üzerine kurulmuştur.

İncelememizin süreçlerine bakılacak olursa; *sebeb-i telif*in tanımı, muhtevası ve önemi hakkında özlu bilgiler sunularak çalışmamıza konu kavram-terminin analizi yapılmıştır. *Sebeb-i telif*lerin poetik hususlar barındırabileceğinden hareketle, sanatçılar ve poetik kimlikleri üzerinde kısaca durulmuştur. Ardından çalışmamızın araştırma deseni/modeli hakkında kısa değerlendirmeler yapıp belirlenen soruları cevaplamak ve

hipotezleri test etme amacıyla tarafımızdan geliştirilen plan verilmiştir. Daha sonra araştırmanın soruları ve hipotezleri cevaplandırılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. İncelememizde söylem analizinin önemi vurgulanmıştır. Verilerin nitel analiz yöntemiyle araştırma deseni olarak işlenmesi gerektiği üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bir metot belirleme çalışması olan makalemizde, sorulan tüm sorular, karşılaşılan veya karşılaşılmaması mümkün olan hususlardandır. Büyük oranda, eserlerde karşılaşılan durumlar soru olarak sorulmuş olup, örnekleri verilmemiştir. Eğer bahse konu hususun geçtiği eserler ve konuya uygun tespitler de verilmiş olsaydı çalışma daha da uzayacak ve bir kitap çalışmasına dönüşebilecekti. İlerleyen süreçte, çeşitli örnekler bağlamında ve bu metodolojiye (yöntem arayışına) uyarlanarak yapılacak çalışmalar sayesinde, makalenin bir kitap hüviyetine kavuşacağını da ümit etmekteyiz. Hâlihazırda, farklı bazı eserlerin, sebeb-i teliflerinin bu yöntem arayışına uyarlanmış ve makale formatında yayıma hazırlanmış çalışmalarımız da mevcuttur.

Eserlerin, ister sebeb-i telif ve türevi bölümlerinden isterse de açık veya örtük ipuçlarından hareketle, yazım sebebini tespit amaçlı olan çalışmamızda, içerik analizi ve yapısalılık çözümlene yöntemi kullanılmıştır. İncelememizde tarihsel bakış açısıyla bu konuda daha önce yapılan makale, kitap vb. çalışmalardan faydalanılmıştır. Çalışmamız, özelde Osmanlı dönemi metinlerin telif sebepleri üzerinde olduğu için bu dönemde yazılan eserler esas/örnek alınmıştır. Öncelikle eserlerin yazım amaçlarını belirten bölümlerine müracaat edilmiştir. İlgili bölüm yoksa mukaddime, ön söz dibace veya hatimelerine bakılmıştır. Bunun haricinde eserin diğer bölümleri incelenmiş ve yazım nedenini verebilecek herhangi bir ipucu aranmıştır. Ek olarak, başka eserlerde özellikle tezkirelerde eserlerin yazım sebepleri hakkındaki değerlendirmelerin olduğu düşünülerek ilgili eserlere de bakılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Araştırmamızda elde edilen veriler sonrasında hipotez bağlamında madde başı altı soruluk bir yöntem geliştirilmeye çalışılmıştır. Bir eserin sebeb-i telif bölümü veya türevi bir bölüm olsun ya da olmasın, açık veya örtük yazım sebeplerine, bu metotta belirlenen sorularla ulaşılabildiği kanısına varılmıştır. Aşağıda, araştırmalarımız sonucunda elde edilen bulgular ve kısa değerlendirmeleri/yorumları yer almaktadır.

Araştırmamızın problemi kısmında belirttiğimiz gibi, bu yöntemi geliştirmek için bazı araştırma sorularına ihtiyacımız olmuştur. Bu soruların her biri bize bu formatın birer üst ve alt başlığını oluşturmamız konusunda katkı sağlamıştır. Bunlar arasında en önemlisi, sebeb-i telifin kurgusal düzlemi olmuştur ki yazarı böyle bir eseri yazmaya götüren bir macerası ve onu anlatmak için kurguladığı bir hikâyenin varlığı sorusudur. Bu soruyu, müellifi böyle bir eser yazmaya yönlendiren görülen veya görülmeyen sebepler, aynı şekilde amaçlar, hedefler bağlamındaki sorular takip etmektedir. Ardından sebeb-i teliflerin edebiyat tarihine, şair(ler)e ve sanata dair bilgilerin ve söylemlerin varlığı problemleri gelmektedir ki edebiyat ve sanat çevresi, şiir ve sanat algıları, poetika ve poetik duruşlar, şairin hayatı ve eserleri gibi bilgilere ulaşmak için sorulabilecek sorular sonrası elde edilebilecek verileri barındırmaktadır. Aşağıda başlıklar ve kısa değerlendirmelerle verdiğimiz hususlar bir derleme sonucu elde ettiğimiz analiz yönteminin süreçlerinin maddeler halinde verilmiş şeklidir. Tekrar belirtmekte yarar vardır ki bu maddelerin alt ve üst başlıkları incelenecek olan eserlere göre farklılık arz edebilir.

1. Eserin Yapısal ve Muhteva Özelliklerini Verme Bağlamında Sebeb-i Telifler

Bir eserin konusu, şekli üzerinde değerlendirmeler yapılabilmesi için, esere veya ilgili bölüme, yapısal ve içerik özellikleri hakkında soru sorulması gerektiği anlaşılmaktadır.

Gerek nitel gerekse nicel veri elde etmek için, sebep-i telif ve türevlerine bu bağlamda soruların yöneltilmesi, ilgili bölümlerin inceleme ve veri sunma noktasında ne kadar önemli olduklarını vurgulamak adına kayda değerdir.

1.1. Eserin Kime İthaf Edildiği, Kim İçin Yazıldığı veya Kimin Adına Yazıldığı

Sebeb-i telif veya türevlerinde, eserlerin kime sunulduğu/ithaf edildiği, kimin adına ve kim için yazıldığına değinilebilir. Eserin yazım amaçlarını da içine alan bu açıklamalar, eserin önemini belirtmek adına değerlidir. Eserin sunulduğu kişi, dönemin yönetim kademesinin en üst rütbesinde bulunan padişah ve aşamalı olarak diğer seviyelerdeki kişiler olabilir. Kimi zaman eserin, bir usta şaire veya yönetimdeki kişiye yazılması, sanatçı adına, kendini ispat ve bir koruyucu arayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, bir eserin müellifin oğlu veya kardeşleri ya da yakın akrabaları adına kaleme alması muhtemeldir. Bir tarikat çevresinde yazılan eserin, müritler için yazılması mümkündür. Toplumsal noktada, halk için yazılan, halkın okumasına imkân tanınan eserlerin varlığı da mümkündür. Eserlerin kim için yazıldığı, eserlerin sayısına ve eserlerde bu durumun belirtilmesine göre farklılık arz edebilir.

1.2. Yazım Yılı ve Döneme Ait Hususiyetler

Bu bölümlerde eserin, yazım yılı veya tarihi, hangi dönemleri kapsadığı, hangi süreçte yazıldığına dair bilgiler de bulunabilir. Direkt bilgi verilebileceği gibi dolaylı bir anlatımla eserin yazım yılı ve süreçlerini bu bölümde bulmak mümkündür.

1.3. Eserin Yazım Dili ile İlgili Hususlar

Sebeb-i telifler, mukaddimeler ve hatime bölümlerinde müellif yazdığı eserin yazım diline atıfta bulunabilir. Bunu özellikle vurgulama yolunu tercih ettiğinde belki bir hedef ya da sebep bağlamında değerlendirmek mümkündür. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu konuda bir soru bağlamında değerlendirme yapılmıştır. Ancak önemli olan bu bölümlerde, eserin diline ait bilgilere ulaşmaktır. İster sebep, ister hedef ya da bir gerekçe sunma bağlamında olsun, nihayetinde sebep-i telifte eserin yazım diline ait bilgilerin verilmesi önemlidir. Çoğu eserde bu ifadeler bulunmakla birlikte bir kısmında belirtilmez. Eserin yazım dili, metnin kısa bir incelemesi sonucu görülebilir. Ancak ilgili bölümlerde atıf yapılmışsa bu durum, müellifin hassasiyeti bağlamında değerlendirilebilir.

1.4. Şekil ve Dil-Üslup Özellikleri ile İlgili Hususlar

Bu bölümlerde, yazılacak eserin dil, üslup ve şekil özelliklerine dair bilgiler verilebilir. Müellif çoğu zaman eserin büyüklüğünü, uzunluğunu, hangi nazım şekli veya mensur ise nasıl bir nesir dil özelliğiyle yazıldığına dair bilgileri sunabilir. Ayrıca sunum özelliği olarak, belirlediği tarzı, yöntemi ve teknikleri açıklayabilir. Araştırmacı bu türden bilgileri hazır bulabildiği gibi, ana metin gövdesinde de çıkarabilir. Bizler için önemli olan ise, bu bölümlerde yazarın bu türden bilgi vermiş olmasıdır. Eğer sanatçı, böyle bir bilgiyi vermişse bu onun eserini kaleme alırken bir plân çerçevesinde hareket ettiğinin bir göstergesi olarak nitelendirilir. Müellif kimi zaman yazacağı manzum eserin nazım şeklini, ölçüsünü, nazire olup olmadığını hatta beyit sayısını vermiş olabilir. Bu bilgiler, eserlerin farklı nüshalarının doğruluk derecesi ve karşılaştırması bağlamında önem arz etmektedir. Böylece fazla ya da eksik beyitlerin tespiti, ekleme veya çıkarma noktasında beyitlerin analizinin yapılmasına önemli katkılar sunulmuş olmaktadır.

1.5. Konu (İçerik) ve Kapsam

Sebeb-i teliflerde, hangi konunun işlendiği ve açıklığa kavuşturulmak istendiği sorusunun yanıtı aranabilir. Yazarın amacı ve hedefi sayılabilecek bu açıklamalar,

esasinda eserin konusunu belirleme noktasindadir. Bir müellif kaleme alacağı eserinin kapsamını, konusunu ve sınırlarını bu bölümlerde belirtebilir. Bu konular, daha önce işlenmiş ya da ilk olarak müellif tarafından dile getirilmiş olabildiği gibi, bir eserin tercümesi ya da başka bir dildeki eserin bir benzerinin kaleme alınması şeklinde olabilir.

1.6. Telif-Tercüme-Şerh-Zeyl Hususlarının Gerekçeleri

Bu bölümlerde, eserin tercüme, esinlenme, şerh, ekleme/zeyl veya telif mi olduğu, ne şekilde teşkil edildiğine dair bilgiler bulunabilir. Eserde dikkatlice aranması gereken husus, bu özelliklerin, gerekçeleriyle birlikte eserin yazımına olan katkısı ve katkı oranıdır. Bir eserin telif veya tercüme olduğu, şerh veya zeyl olduğu bir yönüyle müellif ya da mütercim tarafından dile getirilebilir. Önemli olan gerekçelerinin tespitidir.

2. Kurgu Bağlamında Sebeb-i Telifler

Sebeb-i telifler, bir kurmaca eserin/yapıtın kurmacasıdır. Metnin tasarlanıp yazıya geçirilmesi süreçlerinin ister belirgin ister sezdirme yöntemiyle sunulduğu bu bölümde eserin hikâyesine dair bilgiler verilir. Tüm eserler itibari ve kurmaca olarak nitelendirilebilir. Çünkü anlatıcısının muhayyilesinde fiktif (kurmaca) âlemde tasarlanır. Hem tasarım hem anlatımın gerçekleştiği kurgusal dünyanın hedef kitleye sunulması için yazar tarafından bir kurgu plânlanır. Bu da kurgunun aktarımı ve sunumu bağlamında, sebeb-i teliflerin kurgulanmasıyla eşdeğerdir. Bir müellifin kendi eserinin kurgusunu farklı motiflerle bezediği görülebilir. Bu motif, bir bakıma bir sebep olarak nitelendirilen duruma, bir hikâye elbisesi giydirilmesidir. Bir ressamın resimle, şairin şiirle, romancının düz yazı, ses sanatçısının da sesiyle can verdiği kelimelerin bir de sunum şekli vardır. Eserin kaleme alınmasında hikâyeyi aktarma farklı tarzlarda olabildiği gibi kurgusal boyutta farklı üslupları barındırabilir. Her biri tahkiye gibi değerlendirilen bu aktarımın bazılarında, müellifin direkt birinci kişi veya üçüncü kişi ağzıyla sunması tekniği de söz konusu olabilmektedir. Kurguyu bir nevi aktarım yolu ve tekniği olarak değerlendirmek mümkündür. Manzum veya mensur format bir nevi tekniktir. Ancak esas olan bir tür bağlamında ifadeyi aktarım şeklidir. Sebeb-i teliflerin bir kısmının hikâye oluşturularak anlatıldığı bilinmektedir. Bu hikâyede kimi zaman betimlemeler, kimi zaman diyalog kimi zaman da gösterme teknikleri kullanılır. Birçoğunda tevazu/alçakgönüllülük ifadesiyle, kendi duygularını başkalarına söyletme tekniği, hikâye kurgusu içinde verilebilir.

Sebeb-i teliflerde kurgunun oluşturulmasının birçok sebebi vardır. Bunun başında yazarların tevazu göstermesi gelmektedir. Müellif, şahsını ön plana çıkarmak için kendince bir olay kurgular. Ama bunu direkt bir ifadeyle vermez. Bu kurgu vesilesiyle, başkasının takdirine layık ve şayan olduğunu vurgular. Çoğu zaman şair bu eser için biçilmiş bir kaftandır. O bulunmaz bir Hint kumaşdır. Fakat utancından ve saygısından bunları ilk elden söylememektedir. Bir kurgu vesilesiyle gözler önüne sermeye çalışır. Bir müellifin kendini belirgin hale getirme kurgusunun tespiti bu yönüyle önemlidir. Görüldüğü üzere bu kurgu bir neden değil, gizli bir boy gösterisidir. Sebeb-i telifler, bu türden iletileri barındırmaları yönüyle de kıymeti haizdir. İşte tam da burada sanatçı şiir ve sanat hakkındaki düşüncelerini belirttiği bir manifestodan bahsetmek mümkündür. Burada önemli olan ise gizli ya da örtük olarak verilen bu bilgilerin yazarın şahsiyeti ve dönemin şiir algısına, edebi çevreler ve edebiyat tarihine dair süreçlerini takip edebilmektir. Bu, sebeb-i teliflerdeki mesajların gün yüzüne çıkarılması şekliyle oluşur. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu soru/problem, ayrı bir başlık altında incelenecektir.

Eserin müellifi tarafından hangi hikâye kurgulanarak imgeleştirdiğinin tespit edilmesine yönelik sorunun cevabı "Kurgu Bağlamında Sebeb-i Telif" bölümünde aranır.

Sanatçıya göre değişkenlik arz etmekle birlikte bu kurgular, öncelikle Kavruk'un (2003) kitabında belirlediği başlıkların tanzimiyle, incelenen metinlerden tespit edildiği kadarıyla aşağıda maddeler halinde sunulmuş olup gerekli kısa değerlendirmelerle tanıtılmıştır. Her bir kurgu başlı başına bir sebep-i telifin yazılması için yeterli olsa da bazen birkaç kurgunun içi içe geçtiği de görülür. Bu durum, aşağıda izah edilmeye çalışılmıştır. Bazen de sebep ve kurgunun birbirinin içine geçtiği durumlar söz konusu olabilir. Ancak kısa bir değerlendirmeyle bunların ayrıştığı noktalara değinilmiştir. Bazı durumlarda hem kurgu hem de sebep olan hususların tek bir gerekçe bağlamına dönüştüğü görülecektir.

2.1. Rüya

Kimi zaman müellif eserini bir rüya sonucu yazdığını söyler ve bu rüyayı tahkiye bağlamında kurgular. Bunun kendi içinde anlatım tarzı da vardır ki bazen müellif, rüya motifine bir de karşılıklı konuşma figürü katar. Bu tamamen yazarın muhayyilesiyle ilgili olup onun eserinin kurmaca âlemdaki tasarımıyla alakalıdır. Kimi zaman rüyada gördüğü bir olay veya durumdan etkilenir. Burada önemli olan, eserin oluşumuna katkı sağlama aşamasında görülen rüyadır. Bir rüyanın kendisinin bir esere yansması veya esere konu olması ise ayrı bir çalışmanın konusudur.

2.2. Hayal Dünyası ve Ütopya

Hayal dünyası ve hayalî bir dünyada yaşam, insanoğlunun vaz geçilmez yaşam kaynaklarından biridir. İnsanoğlunun bu hayaller çerçevesinde, düşünce fikir âlemlerinde gezerken bir eser üretmeye karar vermesi pekâlâ mümkündür. Müellif, kurmak istediği dünya, sürmek istediği yaşam için hayal dünyasını bir kurgu olarak eserin yazılış amaçları kısmında sunabilir. Hayal ettiği dünyası, amaç ve hedefler noktasında değerlendirilir. Ancak bunun bir hayal metaforu ile sunulması kurgusaldır. Genellikle, fikir deryasında gezerken, dünyayı hayale dalmışken gibi ifadelerde can bulan bu kurgu, rüya motifinin uyku faktörü olmayan şekli olarak nitelendirilebilir. Rüya motifi de hayal gibi zihinsel bir faaliyet olup; bir beklenti, hayal ve ütopyanın yansmasıdır.

2.3. Şiir Meclisi-Dost Meclisi

Bazen bir dost meclisi tasarlanır ve burada yapılan değerlendirmeler sonucu eserin kaleme alındığı ifade edilir. Eserin yazılma sebebi şiir ve sanat sohbetlerinin sonucudur. Ancak bunun bir şiir meclisinde yapılan konuşma şeklindeki bir formatla sunulması eserin kurgusudur.

2.4. Hatiften Duyulan Bir Ses ve/veya İlham

Sebep ve kurgunun karıştırılmaması gerekmektedir. Eserin yazım sebebi ayrı, bu sebebin sunum şekli ayrıdır. Örnek vermek gerekirse; yazarın hatiften (bilinmeyen bir yerden, gaupten, manevi bir iklimden) duyduğu bir sesle eserini kaleme aldığı söylemidir. Şimdi buradaki sebebi inceleyelim. Birçok sebep olabilir. Hatiften gelen ses, sebep olmaktan öte araçtır. Bu araç da kurgunun kendisidir. Geriye kalan, hatiften gelen sestem, bu eserin kaleme alınmasının nedenlerinin sıralanmasıdır ki o da bir sonraki sorunun cevaplanmasıyla alakalıdır.

2.5. İddia

Yazarın bir iddia sonucu eserini kaleme almış olduğunu ifade etmesi halinde, sebep ve kurguyu aktarım biçimi de değişkenlik arz eder. Esasında, içinde bir tartışma ortamının yaşandığı bir şiir meclisi kurgusu olabilir. Bu iddia nedir? Bunun açıklanması sonucunda eserini kaleme almasının belirtilmesi bir sebeptir. Tartışma ve iddianın tarafları, kimlikleri, iddiaya esas konular ve şairin pozisyonunun aktarımının tümü, kendi

içinde kurguyu oluşturur. Konunun açıklığa kavuşturulması ve şairin seçilmesi ya da şairin kendini o pozisyonda görmesi bir sebeptir. Ama oluşturulan tasarım, mekân ve şahısların her biri kurgunun bir parçasıdır. İddia, münazara bağlamında da değerlendirilebilir. Münazara kurgusuna aşağıda değinilecektir ancak temel mesele, bir eser karşısındaki duruştur. İddiada, bahse konu bir eserin aşlamayacağı ya da benzerinin bile yazılamayacağı konusu gündeme gelebilir. Fakat müellif bunu kendine dert edindir, bir anlamda bu sözler ona dokunur. Kendinde güç bulan, sanatına güvenen ve bu işi başaracağına inanan sanatçı, iddiayı bir tür motivasyon/isteklendirme olarak değerlendirir ve eserini kaleme almaya başlar.

2.6. İsmarlama: İstek ve/veya Teklif

Kimi zaman müellif eserinde, sebebini başka bir sebebe bağlayıp “istek ve ısmarlama motifi” bağlamında bir hikâye kurgular. Şöyle ki bu kurgu; “eser ısmarlama sonucu bana verildi. Yani ben kendi adıma böyle bir niyette değildim” ifadesinin bir açıklamasıdır. Eserin başkası tarafından verilmesi kendi içinde bir sebep barındırır ancak esas olan yazarın bu eseri kaleme alma sürecini bu bağlamda bir hikâye ile sunmasıdır. Eserin kaleme alınma sebepleri farklılık gösterebilir. Belirtildiği gibi, bir padişahın yazarı yanına çağırıp ondan bir eser istemesi hem kurgusal hem de nedensel bir özellik taşır. Ancak kurguya esas konu ve nedenin belirtilmesi, eserin yazımına götüren süreçtir. Burada muhtevanın iyi irdelenmesi ve padişahın/yöneticinin yazardan isteğinin nedeninin tespit edilmesidir. Sorulması gereken bir soru da şudur: Yazar bu kurguda, kendi düşüncelerini padişah ağzından mı dile getirmekte ya da gerçekten mi padişah nedenlerini sıralayıp ondan böyle bir eser yazmasını mı istemektedir. Kimi zaman nokta atışı tespitlerin yapılabildiği bu kurguda kanaatimizce her iki algı da doğru olup esas meselenin şairin/yazarın, bu eseri yazmak için seçilmesidir ki bu da yazarın bize amaçları ve hedeflerine ulaşma yolunda attığı adımlardır. Bu adımların ilki ise oluşturduğu kurgudur. Bazı durumlarda bu istek, söz, nükte ve şiir ehli bir şahıstan, şairin bir dostundan ya da bir arkadaşından gelebilmektedir. Bu istek, bir kurgu bağlamında verilebilirken, istekte ve teklifte bulunan kişi, şairin adının kıyamete kadar anılması, önemli bir ad, san ve eser bırakması, ömrünün boşa geçmemesi gibi ikna edici ifadelerle eser yazması talebinde bulunabilir.

2.7. Münazara/Tartışma Ortamı

Sebeb-i teliflerdeki kurgularda yazar, kimi zaman kendini bir münazaranın ortasında bulur. Öneri, teklif çabasına rağmen yazarın ret düşüncesi, ardından ikna çalışmaları ve yazarın ikna edilmesi bağlamında dört aşamada kurgulanan hikâyede bir münazara tarzının varlığı görülebilir. Ama dikkat edilmesi gereken husus, henüz bir sebebin sunulmadığıdır. Yazarın münazara bağlamındaki tartışma kurgusu sonrasına kaleme aldığı eserin dayandığı olay budur. Bu münazara içinde sebepler, amaçlar ve hedefler ortaya serilir ya da sezdirilir.

2.8. Bir Olay veya Durumdan Etkilenme

Kimi zaman yazar, şahit olduğu bir olay sonrasında eserini yazdığını belirtir. Kurgulanan bir olay vardır. Bu olaya şahit olma ya da ondan etkilenme sonucu da eser kaleme alınmıştır. Olayın içeriği ve yazarı etkileyen nedenin varlığı konuya göre değişebilir. Yazarlar/Şairler, eserlerini kaleme alırken farklı kurgular hayal edebilirler. Bir müellifin/sanatçının kardeşleri ile olan kıskançlık tartışmaları kurgusuyla bir sebeb-i telif oluşturması mümkündür. Yine patronundan gördüğü azarı dramatize ederek edebiyata ilgi duyması ve yazar olması bağlamında hayali ya da gerçek bir kurguyla eserini kaleme aldığını belirten bir yazarın varlığı mümkündür. Bir aşk hikâyesi, pazarda görülen köle ve efendisinin durumu, Müslümanların dini açıdan içine düştüğü çıkmazlar ve buhranlar,

yanlış giden bir yönetim ve yanlış politikalar, bir savaş ve mücadeleye şahit olma kurguları etrafında sebep-i telifler oluşturulabilir.

Sebeb-i teliflerde, yukarıda sayılan benzer kurgusal motiflerin sayısı artırılabilir. Ancak, tespit edildiğinde bir başlık olarak, bu kurgulara ek olarak, yeni bir kurgu verilebilir. Edebî geleneğimizde işlenen bu kurgusal motiflerin büyük çoğunluğu belirlenmiştir. Kendi içinde gelenek oluşturan ve birçok şairin kendine has üslubu ile işlediği bu motiflerin sayısı incelenen her yeni eser sonrasında artabilir. Bu tamamıyla yazarın muhayyilesiyle alakalıdır. Son olarak şunu belirtmekte yarar vardır: Sebeb-i teliflerdeki kurgu(lar), bir eserin yazım nedeni değildir. Bu nedenin oluşumunu sağlamak için tasarlanmış bir kurgu, belki de oyun sahnesidir. İncelememizde, edebî geleneğimizdeki bu kurgulardan tespit edilenlerden bir kısmı için özet değerlendirmeler yapılarak açıklanmaya gayret edilmiştir.

3. Sebep ve Amaçlar Bağlamında Sebep-i Telifler

Çalışmamızın birçok yerinde belirttiğimiz üzere, sebep ve amaç, farklı boyutta sonuca ulaştırır. Sebep-sonuç ve amaç-sonuç denkleminde görüleceği üzere, bir kişinin başına bir olay gelmesi sonrasında olayların gelişimi ve sonuçlanması farklı; bilinçli bir adımla belirlediği hedefine doğru yürümesi, bu süreçte kat ettiği mesafe ve nihai hedefe ulaşması ise farklıdır. Belki de şöyle bir sıralama takip edilebilir: Bir olay, kişinin amacı ve hedefi olabilecek bir amaca sebep olabilir. Örneğin, başkası tarafından eğitim konusunda azarlanan birisinin eğitim yoluna girmesi kendi içinde sebep-sonuç barındırır. Bu kişinin eğitim alarak itibar sahibi olmayı düşünmesi bunun sonucunda da bazı hedefleri belirlemesi mümkündür. Sebebin hedefi, olaya sebep olanla vardır. Müsebbip, bir şeye sebep olan öznedir. Kişi, müsebbip için bir nesnedir. Olaydan etkilenir. Bu etkilenme onu belirlediği yeni nesnelere doğru bir müsebbip haline dönüştürebilir. Bir diğer ifade ile sebep, kendi içinde hedef barındırmaz. Sebep olan kişinin hedefleri vardır. Bunu eser bağlamında şöyle değerlendirebiliriz. Bir eserin kaleme alınması için bir sebep ve vesile olabilir. Ancak yazarın bunu yazarken hedeflediği başka şeyler de söz konusudur. Yazarı böyle bir eser kaleme almasına yönlendiren her ne ise özne konumundadır. Yazarı bir nesne gibi görür, onu olumlu veya olumsuz noktalarda yönlendirir. Yazar kendi amaç ve hedeflerini belirlediği ölçüde nesneden özne konumuna geçer. Bu sürecin yazar tarafından nasıl bir kurguyla verildiği/verilebileceği yukarıda genişçe açıklanmaya çalışılmıştır.

Sebeb-i telif, her ne kadar “neden, sebep” kelimeleri ile kavramlaşmışsa da, içerik bağlamında amaçları ve hedefleri de barındıran çatı bir mefhum/kavram mahiyetine bürünmüştür. Bundan dolayı da hem tek başlık altında Sebepler ve Amaçlar bağlamında Sebep-i Telif maddesi oluşturulup iki alt başlıkla incelenebilir hem de her birisinin ayrı başlıklar altında sunulması değerlendirilmesi yapılabilir ki bizim tercihimiz ana başlık altında iki farklı alt madde başı olarak sunulmasıdır. Ek olarak şunu belirtmekte yarar vardır: Sebep/neden olmak, bir şeyin farklı boyutlarda gerçekleşmesine etki edebilir. Varlıklı bir kişi, bir sorun sonrası, ekonomik güç veya saygınlık kaynaklı bir statü kaybı yaşayabilir. Daha önce ulaştığı bazı şahıs ve mevkilere artık ulaşma imkânı olmayabilir. Böyle bir olay sonrası yeniden eski saygınlığını kazanması için atacağı adımlar, neden olarak değerlendirilir. Eğer böyle bir kayıp yaşamıyorsa, bu türden bir adım atması gerekmezdi. Belki daha ileri seviyede farklı hamleleri olabilirdi. Buna benzer olarak, bir eserin kaleme alınmasında, başka sebeplerin varlığı söz konusu olabilir. Bu durumda hem sebebi hem de amacı farklı boyutlarda görülebilir. Gerekeceği kavramı için de aynı şekilde yorumlamalarda bulunulabilir. Burada, müellifin okuyucuya sunduğu nedenler ve amaçlar dizgesi öne çıkar.

3.1. Sebepler ve Gerekçeler Bağlamında Sebeb-i Telif

Müellif, eserini farklı sebep ya da sebepler ve gerekçelerle kaleme almış olabilir. Gerekçe, bir eserin yazımını gerekli hale getiren, onun yazılmasına sebep olan şeydir. Bir diğer deyişle gerektirici sebeptir. Sanatçının eserini kaleme almasına götüren elzem neden(ler) veya olay(lar) dizgesidir. Bir müellif, sebeb-i telifte bir anlamda eserin yazımı için bir gerekçeli karar düzenler. Böylece yazıma götüren süreçten herkesi haberdar eder. Dikkat edilmesi gereken husus, gerekçeli yazımın sayısı veya görünür bir şekilde ifade edilmesi değildir. Satır aralarına gizlenmiş birçok gerekçeye rastlamak mümkündür. Şairin bunu gizleme imkânı da bulunmaktadır. Öncelikle, bunu oluşturduğu kurguyla başkasına açıklayabilir. Kendisinin de bu konuda ifadeleri ve terennümleri olabilir. Fakat en önemlisi, yazarın eseri kaleme almasına götüren gizil sebep ya da sebeplerdir. Çoğu zaman şair bunu, ifadeleri arasına saklar. Metin eksenli yapılan analizlerde, bunları tespit etmek için yapısalcılıktan yararlanılabilir. Ayrıca edebî sanat olarak nitelendirilen bir takım (teşbih gibi) ifade şekilleri ve sunumlarla anlam sanatlarıyla süslenen ifadeler, tahlil edilerek bu sebeplere ulaşılabilir.

İnsan ve dünya hayatı sürprizle doludur. İnişli çıkışlı, düşmeli kalkmalı dönemler toplumlar, devletler ve insanlar tarafından tecrübe edilir. Kimi zaman iyi konumda olan birisi siyasi olaylar, toplumsal ve ekonomik şartlardan dolayı tam tersi bir deneyim yaşayabilir. Ayrıca kendi şahsi özelliklerinden ya da başkalarının ona karşı olan tutumlarından dolayı bir itilmişlik, yalnızlık ve ötekileşmiş hissine bürünmüş olabilir. Bu sebeplerin sayısı, bulunma sıklığı ve şiddeti sanatçının ifadelerinde açık ve gizli bir şekilde görünürlük seviyesine göre farklılık arz edebilir. Bunların bir kısmını başlık olarak kısaca şöyle belirtmek mümkündür:

3.1.1. Siyasi Hadiseler

Bir eserin kaleme alınma, ya da yazarın böyle bir konuyu seçme sebeplerinden biri yönetim değişikliği olabilir. Padişah, şehzâde, sadrazam veya herhangi bir yöneticinin ya da bir güç odağının farklılaşması, değişmesi, yükselişi ve inişi/düşüşü gibi olaylar, bir eserin yazımını etkiler. Yeni bir konuya da kaynaklık edebilen bu durum, yazarın yükselişi veya inişi noktasında değerlendirilebilir. Bir fetih, zafer, kazanç ya da savaş kaybı, bir görev değişimi, tebrik gibi hususlar da aynı şekildedir. Yönetimdeki kişinin/güç odağının eğilimleri, hayat tarzı, düşünce yapısı, bir eseri şekillendiren unsurların başında gelir. Bu durum başta edebiyat olmak üzere birçok kültürel unsura da ilham kaynağı olabilir. İster eleştiri ister beklenti isterse de gönülden ve severek olsun, yazılan eser; bir yönüyle siyasi olaylar eksenli manevra içinde olabilir. Bir padişahın ölümünden tahta çıkışına, müellifin kıymetten düşmesi ya da değer kazanma sürecine kadar birçok etken, eserlerin kaleme alınma sürecini başlatabilir. Müellif bunu direkt belirtebilir, ayrıca, kullandığı ifadelerin yorumlanması sonucu, bir diğer deyişle iyi bir araştırma ve analiz sonrasında gün yüzüne çıkarılabilir. İyi bir mevkie olan müellifin olası bir siyasi hadiselerle birlikte bir prestij/değer kaybı gerçekleşebilir. Bundan dolayı da farklı adımlar atabilir. Böylece yeniden bir adım ve sıçrama için eserini bir atlama tahtası olarak düşünebilir. Bir sonbahar veya ilkbahar, şiir meclisi ya da gökyüzü tasviri, siyasi hadiselerin görüntü düzeyini sunmak için kullanılan imgelerdendir. Bu göstergelerden hareketle siyasi olayların çözümlenmesi sağlanabilir. Bunlar dışındaki başka anlam örüntüleri de çözümlenmelere yardımcı olabilir.

3.1.2. Toplumsal ve Bireysel Olaylar, Tercihler ve Yönelimler

Eserlerin kaleme alınmalarında toplumdaki veya bireylerdeki olumlu ya da olumsuz gelişmeler etkili olabilir. Kişilerin toplumdaki değerler, algılar ve yönelimler karşısında bir duruş veya onlara tercüman olması noktasında bazı eserlerin kaleme

alındığı bilinmektedir. Çoğu zaman kokuşmuşluk, bozulmuşluk ve yanlış eğilimlerin bir esere konu olduğu görülebilir.

3.1.3. Ölümler, Düğünler, Bayramlar, Yeni Yıl Tebrikleri ve Merasimler

Siyasi, toplumsal, ailevi veya bireysel olsun, bazı ölümler, bayramlar, merasimler, evlilik ve sünnet düğünleri çeşitli eserlerin kaleme alınmalarına neden olabilir. Aileden biri olabileceği gibi, padişah, şehzade, önde gelen bir dini şahsiyet ve siyasi aktörün ölümü/öldürülüşü/şehit oluşu üzerine yazılan eserler söz konusudur. Birçok önemli kişinin evlilik veya sünneti ile bunlara ait bazı önemli günler için düzenlenen törenler ve merasimler eser yazım sebepleri arasında görülebilir. Çoğu zaman da yeni yıl tebrikleri ve bayram törenleri ve tebrikleri bir eserin yazımına vesile olabilir.

3.1.4. Yapılan Bir Bina ve İnşaat, Tabiat Olayları ve Doğal Afetler

Bahçe, çeşme, saray, medrese ve köprü yapımları gibi faaliyetleri; küçük de olsa eserlerin kaleme alınma sebepleri arasında olabilir. Aynı şekilde doğal olaylar ve afetler hem bir esere konu hem de sebep bağlamında değerlendirilebilir. Deprem, yangın, nehir/su taşkınları nedeniyle eserlerin yazılması da mümkündür.

3.1.5. Görev Değişikliği, Görevden Alınma, Atama, Yeni Bir Göreve Başlangıç ve Görev Tebrikleri

Bir göreve atanma, görevden alınma ve/veya uzaklaştırma, bu görev sebebiyle teşekkür, tebrik ya da eleştiri, eserlerin kaleme alınmasına sebep olabilir. Bu görev müellife ait olabileceği gibi bir yakını, hamisi veya arkadaşına da ait olabilir. Yazılma gerekçesi, kimi zaman amaç bağlamında da değerlendirilebilir. Küçük bir gazelden başlamak üzere, bir kaside, kıta, mesnevi, mektup ve inşa örneklerinin bu bağlamda kaleme alındığı bilinmektedir. Kimi zaman şair, bir şehre göreve giderken öncesinde küçük de olsa bir metin kaleme alabilir. Ya bir şehre göreve gelmesi adına tebrik ve mutluluk mesajları verilebilir.

3.1.6. Hamiden Yoksunluk ve Patronaj Meselesi

Hami(lik) geleneği/Patronaj, Klâsik Türk edebiyatımızın, genel anlamda da edebiyat tarihimizin bir gerçeğidir. Merkezde Padişah, taşralarda ise şehzadeler başta olmak üzere, devrin yöneticilerinin, paşalarının ve/veya diğer önemli ve sanata ilgi duyan şahısların; şiir ve sanat meclisleriyle iletişimleri bulunmaktadır. Kendini daha rahat bir şekilde geniş kitlelere ifade etmek isteyen şairlerin kendilerine sahip çıkacak veyahut referans olacak ünlü birini arayışı, hamilik geleneğinin bir parçasıdır. Bu gelenek bir anlamda, yapılacak olan projeler için destek arayışıdır. Bu olgunun sonucunda tercüme ve telif eser bağlamında birçok eser edebiyat tarihimize kazandırılmıştır. Hamilik, bir tür koruma, kollama destek olmak olarak nitelendirilebilir. Ancak gücü elinde bulunduran kesimin nesnel davranmayıp menfaatler çerçevesinde yönlendirmeler yapabilmesi imkân dâhilindedir. Kimi eserlerde, bu türden şahsiyetlerin varlığı, bunların desteğiyle bir yere gelenler ve edebiyat camiasına hükmettikleri açık veya gizli bir şekilde eleştirel bir dille aktarılabilir.

Sanatçıların elde ettikleri deneyimleri, aldığı eğitimleri, bildiği dilleri, edindiği kültürel tecrübeleri hem devlet hem de dünyaya katkı bağlamında kazandığı birçok deneyimi paylaşma ve kullanma adına bir göreve gelmek ya da talip olmak için birer vesile olabilir. Çoğu zaman öneri, kimi zaman da eleştiri bağlamında yazılan kasidelerde ve gazelerde şairlerin bunu dile getirdikleri görülür. Temel anlamda ilmiye sınıfında veyahut bürokrat ve asker kökenli olanların da şiir ve eserler vasıtasıyla bu duygularını aktardıkları bir vakıadır. Bir dönem iyi bir rütbede ve mevkide olan kişilerin, daha iyisini veyahut kaybettiklerini geri kazanma endişesi de eser/şiir kaleme alma sebepleri arasında

gösterilebilir. Bunun yanı sıra, saltanata yakın olmak ve onun lütuf ve ihsanlarına ulaşmak da bir amaç olarak patronajın gündeme gelmesine neden olmaktadır.

Sebeb-i telifler ile himaye sistemi (patronaj) arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Siyasi hadiseler, hamiden yoksunluğa sebebiyet verebilir. Bir şairin gözden düşmesi, hamisini kaybetmesi, onu koruyan ve kollayan birisi olarak ölmesi ya da haminin gözden düşmesiyle birebir ilişkili olabilir. Eksen kayması da böyle bir duruma sebebiyet verebilir. Belki de haminin şairi desteklemek için bir gerekçesi ve beklentisi kalmamıştır. Ya da hamî, artık müelliften yeteri kadar yararlanamayacağını ve onu kullanamayacağını düşünmektedir. Belki de kendi işini görebileceği başka şair(ler) bulmuştur. Ya da hamî dikkatleri farklı bir yöne çekmek istemektedir. Belki de yaptıkları veya yapacakları için başka şair dostları aramaktadır. Aynı durum, müellif için de geçerlidir. Bir çıkar ilişkisi haricinde, tamamen saf duygularla sanatçıyı koruyan birinin veya şairin aranması da himaye geleneği arasında yer alabilir. Haminin, şiirden anlayan ve siyasi gücü olan bir şair olması da mümkündür. Şiir meclisinde sözü geçen, şairleri bir araya getiren, hatta şairler sınıfına girecekleri tespit ve üst mevkilere sunma noktasında önemli bir görev icra eden bir kişi de şairler tarafından himaye edici unsur olarak telakki edilebilir.

Bir eserde veya eserin sebeb-i telifinde doğrudan bir hamî arayışı ve ona olan övgüler bulunabileceği gibi, hissettirme yöntemine başvurulabilir. Klâsik Türk şiirinde divanlardaki kaside, kıta ve gazellerde nice nice şahıslar ve onların himâyeleri bağlamında işlenen konulara şahit olunmaktadır. Ayrıca mesnevilerdeki methiye, fahriye ve dua bölümlerinde hamiler hakkında ipucuna rastlamak mümkündür. Manzum veya mensur olsun, bir eserde himâyeye geleneğine dair izlere ulaşma söz konusudur. Ancak her eserin bir hamîye sunulması ya da ondan lütuf görmek amacıyla kaleme alındığını söylemek yanlış olur. Çoğu zaman eserlerin, bu sistemi eleştirdiği görülebilir. Ancak o da nihayetinde yeni bir algıyla bir edebiyat muhiti ve çevresi oluşturma gayesini hedef edinir ki bunun sonu yine hamîlik geleneğine varabilir. Son olarak, hamî arayışı bir amaç olarak değerlendirilebilir. Bu başlık, gaye, hedef ve amaç olarak nitelenip, şairin veya yazarın amacının hamî aramak olduğuyla ilişki kurulabilir. Ancak şunu da bilmek gerekir ki, hamî aramak kadar hamisini kaybetmek amaçlar dizgesi için bir sebeptir. Bundan dolayı çalışmamızda, hamiden yoksunluk başlığında tek bir yerde işlenmiştir. Çalışmamızın birçok yerinde belirtildiği üzere, sebeb-i telif, anlam olarak hem sebep hem de amaçlar dizgesini taşıyan çatı bir isimlendirilmez. Araştırmacının hamiden yoksunluk ve hamî arayışını sebep veya amaç çerçevesinde değerlendirmesi mümkündür.

3.1.7. İtibar Kaybına Uğramışlık

Sanatçının yukarıda sayılan hamiden yoksunluk, siyasi olaylar başta olmak üzere, çeşitli faktörlere dayalı olarak bir itibar kaybına uğraması eserini kaleme almasına vesile ya da sebep olabilir. Şahsi meseleler, kişisel olaylar, toplumdaki yer, edebiyat çevresi ile uyumsuzluk gibi nedenler de itibar kaybına sebebiyet vermiş olabilir. Bir sanatçının veya ona ait eserin bilinçli ve kasıtlı bir eleştiriye maruz bırakılması, onun kazanacaklarının (ekonomik getirinin ya da saygınlığın) kendilerinde kalmasını isteyen bir grup tarafından desteklenebilir böylece şairin itibarı zedelenebilir. Bundan dolayı bu şahsın farklı yönelimlere girmesi mümkündür. Müellif bunu açık ya da örtük bir şekilde dile getirebilir. Her eserde olmasa da bir kısmında, sanatçıyı farklı veyahut yeni bir konuya iten sebeplerin başında gelen itibar kaybı; saygınlığını kazanmak için ilk ve öncül sebepler arasında değerlendirilebilir.

3.1.8. İtilmişlik/Dışlanmışlık ve Ötekileştirilme

Başta siyaset ve edebiyat çevreleri olmak üzere gücü olmadığından dolayı, güç odaklarınca eserleri, şiirleri, oluşturdukları anlam dünyaları, haksızca eleştirilenler hatta elinden alınan şairlerin olması pekâlâ mümkündür. Şehirli olmayanların, önemli merkezde özellikle de İstanbul'da yaşamayan şairlerin güç odaklarında itilmeleri, dışlanmaları hatta ötekileştirilmeleri mümkündür. Şairler arasında çeşitli sınıflandırmalar yapılmakla birlikte, asker ve medrese hocası olan şairler, şeyhülislam veya kadı olanlar, mülazım veyahut maliye sınıfında olanlar, sarayda görevli olanların her birinin üst ve alt; eski ve yeni bağlamında görev değişimleri olabilmektedir. Eksen kaymasına bağlı olarak, güç odaklarının değişmesi ve menfaat çevreleri noktasında öncelikli görevlerinden dolayı kazandıklarına göz koymaktan kaynaklı birtakım adımlar atılmaktadır. Bu durum, bu kişiliklerin çeşitli şiirler ve eserler vasıtasıyla düştükleri/düşürüldükleri durumu izahına neden olabilmıştır. Edebiyatımızda dışlanmışlık çerçevesinde yazılmış birçok kaside ve gazele rastlamak mümkündür. Sebepleri ne olursa olsun, şairlerin olgunlaşmasında önemli izler bırakan bu hususlar, birçok şiirin ve eserin kaleme alınmasına neden olmuştur. Sebeb-i teliflerde, açık veya gizli anlatılan bu durumları da görmek mümkündür.

3.1.9. Geçim Sıkıntısı

İnsanoğlunun yeryüzündeki temel ihtiyaçlarından biri de barınma ve gıdadır. Farklı sosyal çevrelerde bulunmak için başta en temel ihtiyacın, ekonomik anlamda yeterli olmak olduğu da söylenebilir. Müellifler de birer insan olmakla, temel ihtiyaçlarını karşılamak zorundadırlar. Kimi şairler, para karşılığında şiir yazmayı ar ve utanma saydığından dolayı bunu dile getirmez. Ancak eserlerinin yazılmasının ardından bazı kazançlar elde ettikleri söylenebilir. Hatta eserlerden dolayı küçük de olsa bir nimet ve lütuf arayışına girmeleri mümkündür. Her şiirin ve eserin bir geçim-maişet sebebiyle yazılması kadar, bu olguyla sınırlandırmak ve değerlendirmek de bir o kadar yanlıştır. Çünkü eserleri yazıma götüren başka sebepler de söz konusudur. Nihayetinde yüksek rütbeli görevlerde bulunanların hatta padişahların bile şiir yazdığı bir vakıdır. Bunları yazıma götüren başka nedenlerden/amaçlardan bahsedilebilir.

3.1.10. Gurbet, Özlem ve Hatırlama

Sebebi ne olursa olsun, bir sanatçının bulunduğu yerden uzaklaş(tırıl)ması, bir eserin kaleme alınmasına neden olabilir. Gurbet, özlem ve hasreti barındıran hislerle çeşitli eserler yazılabilir.

3.1.11. Aynı Konudaki Kötü Örneklerin Varlığı

Bir müellif, yazdığı bir eseri, bir benzeri olan öncülünde ya da farklı bir konuda da olsa, başka bir eserin eksikliğini görmesi neticesinde kaleme almış olabilir. Böyle kötü örnekler karşısında doğrusunu yazma gibi bir amaç, müellifte görünür hale gelebilir.

3.2. Amaç, Hedef, Gaye, Gereç ve Beklentiler Bağlamında Sebeb-i Telifler

Beklenti; ümit edilen şey, gerçekleşmesi beklenen hususlar için kullanılır. Bir eser kaleme alan müellifin hem bireysel hem de edebiyat geleneği açısından birçok beklentisi söz konusu olabilir. Beklentiyi kendi için de bir hedef ve amaç olarak nitelemek mümkündür. Yukarıda verilen kelimelerin tümü anlam itibarıyla birbirine benzemektedir. Dördü de fonksiyon olarak, bir amaç-sonuç açılımını barındırır. Gaye kelimesi, anlam yönüyle hem amaç hem hedefi hem de sonucu aynı anda gösterir. Gaye; erişilmek ve ulaşılmak istenen yer, yön, hedef ve istikamet belirlenmişlik düzeyidir. Ulaşılmak istenilen ve hayal edilen hedefler birer gayedir. Kelimenin erek, maksat ve niyet anlamı ayrıca kayda değerdir. Hedef, bir şeye erişmeyi istemeyi, onu arzulamayı,

onu amaç edinmeyi gerektirmektedir. Bir nesne, erek yol ya da yönü, kendine hedef olarak belirlemek, amaç edinmek de hedefin anlam dünyasında görülür. Bu hedef bir plânlama sürecini kapsar. Bu kelimenin en önemli tarafı, bir şeye doğru yönelmek, dikkatini oraya vermektir. Belki de esas mesele, dikkatleri o tarafa çekmek, okuru ve araştırmacıyı oraya yönlendirmektir. Kısacası, içinde gizli bir sebep barındırır da amaç, hedef ve gayede; bir kişinin eserini yazarken varmak istediği plânlı bir süreç ve yer ile ulaşmak istediği bir erek, maksat ve yön/ taraf vardır.

Sebeb-i teliflerde, belirtilsin ya da belirtilmesin, bir eseri kaleme alınma gayelerini görmek mümkündür. Sanatçı, kurmaca dünyasında, olmasını beklediği, değiştirmek istediği, ulaşmayı hedeflediği birçok amaçla eserini kaleme almıştır. Bunların sayısı, esere ve sanatçının gayesine göre değişmekle birlikte çoklukla karşılaşılanları aşağıdaki gibi belirtmek ve kısaca açıklamak yerinde olur:

3.2.1. Türkçe Eser Yazmanın Önemini Belirtmek

Sebeb-i teliflerde işlenen hususlardan biri Türkçe eser yazmanın önemini belirtmektir. Eserini farklı bir dilde yazmak da bu hususlardandır. Her ne kadar sebep gibi görünse de bu, bir amacın ve hedefin görüntüsüdür. Dışsal bir etki olarak, bir sebebe bağlanmaktan öte, müellifin amacının eseri Türkçe ve/veya başka bir dilde yazma olduğu net bir şekilde görülür veya hissettirilir. Bu, bir duruş meselesidir. Az da olsa olaylar ve olgular karşısında bir pozisyon almak gibi görünse de esas plân, sanatçının hedefleridir. O kendi hedefinin, eseri Türkçe yazarak Türkçenin, kendi hedeflediği ve belirlediği yöne doğru evrilmesini sağlamak olduğunu ifade eder. Bu da bir sebepten öte hedefler dizgesi bağlamındadır. Kimi incelemelerde, Türkçe yazmanın bir sebepten kaynaklandığı söylenebilir. Bu durumda, müellifin amaçladığı ve plânladığı hedeflerinin olmadığı sadece etkilendiği bir durumdan dolayı hareket etmek isteğinin açıkça bilinmesi gerekmektedir. Ancak, eğer bir hedef ve plân varsa bunu amaçlar ve hedefler bağlamında değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Bunun yanı sıra, bir eserin yazım dili yazılış sebebi olursa burada önemli olanın, dili vurgulamak olduğu söylenir. Oysa yazmaya iten sebep ayrı, yazının dilinin hangisi olacağına karar vermek ayrıdır. Bu olsa olsa, hedeflerden ve amaçlardan biri olabilir. Yani sebep ve amaç için, asıl çıkış noktası mı, varmak istenen nokta mı olduğu hususu iyi irdelenmelidir. Müellifler, eserleri Türkçe olarak kaleme alma düşüncelerini belirli gerekçelerle sunarlar. Bu algıya göre Türkçe geri plâna itilmiştir. Bunların başında başka bir dili bildiğini göstermek gelir. Müellif Türkçe eser verilmediği, kendisinin de bu algıyı kırmak için yola çıktığını belirtebilir. Bu algı bir sebep-sonuçtur. Türk dilinde başarılı eserler verilebilir, Türkçeye sahip çıkma, Türkçeyi küçük düşürmemek, Türkçenin gücünü göstermek, bugüne kadar var olan olumsuz algıları kırmak gibi hususları vurgulamak ve böyle bir eser yazarak bunun uygulanabilir olduğunu göstermek Türkçe eser vermenin amaçlarından bazılarıdır.

3.2.2. Bir Eksikliği Giderme Gayesi

Sebeb-i telifte kurgu ne şekilde olursa olsun, yazıma esas konuda bir eksiklik olduğunun belirtilmesi mümkündür. Bu eksikliği fark eden müellif, konuyu kendine dert edinir. Alanındaki bu eksikliği gidermek amacıyla kendisini bu konuyu istediği düzeye getirmekle vazifelendirir. Bu bölümde müellifin ifadeleri, kimi zaman bilgisine, aldığı eğitime, getirildiği, aldığı ya da hak ettiği görevlere atıf olabilir. Bu durum, sanatçının kendini ispatlaması bağlamında da değerlendirilebilir.

3.2.3. Daha Önce Değinilmemiş ve Yazılmamış Bir Konuda Eser Verme Gayesi

Bir eserin yazım amaçlarından birinin yeni bir konu ve algıya temas olabilir. Bu amaç, bir eksikliği giderme ile yakından ilişkilidir. Ancak, eksiklik var olan bir olayda görülen olumsuzluklar olarak nitelendirildiğinde, sanatçının henüz kimsenin girmedeği

ve değinmediği bir konuyu ilk olarak kendisinin yazmaya niyetlenmesi farklı bir bakış açısıdır. Konu farklılığı ile birlikte, yeni bir teknik, şahıslar dünyasındaki değişiklikler ve üslup kaygısı, yeni ve/veya farklı bir eser kaleme alma amaçlarından biridir.

3.2.4. Karşılık Beklentisi (Dünya veya Ahiret)

Kimi zaman müellifler, eserlerinde beklentilerine dair ipuçlarını verebilirler. Hem dünya hem de ahiret bağlamındaki bu beklentiler, onu eser yazmaya götüren gayeler arasında sayılabilir. Dünya bağlamında bakıldığında, bir geçim telaşı ve bir görev beklentisi olabilir. Ahiret bağlamında değerlendirildiğinde ise müellifin yazacağı eser vesilesiyle oluşturacağı algı, açacağı çığır ve toplumsal ya da farklı düzeylerdeki başarılarının, insanları hakikate, iyiye yönlendirmenin bir karşılığını beklemesi söz konusudur. Bu beklenti/gaye birçok eserde karşımıza çıkmaktadır. Karşılık beklentisinin mahiyeti, uhrevi ve dünyevi menfaatler çerçevesinde bireysel ve toplumsal olduğu kadar, eserin sunulduğu kişi, okurlar, araştırmacılar ve gönderme yapılan edebî muhitlere göre değişebilmektedir. Araştırmacıya düşen tespitite bulunurken, iyi bir analiz yapması ve amacı gün yüzüne çıkarmasıdır.

3.2.5. Çığır Açma, İz ve Yedigâr Bırakma Gayesi

Sanat, edebiyat, kültür, medeniyet ve yaşam kalitesi noktasında bir müellifin çığır açma ve iz bırakma gayesi pekâlâ mümkündür. Bir eserin yazımına katkıda bulunan bu amaç doğrultusunda sanatçı, kendinden bir eserle, insanlığa ve topluma bir örneklik oluşturma gayesindedir. Bu eser, sanatçısından bir iz ve nişane olarak gelecek nesillere yönlendirici mahiyette bir özelliğe bürünebilir.

3.2.6. Yararlı Bir Eser Bırakma Gayesi

İnsanlara ve topluma yarar sağlayacak, bir eser bırakma da eser yazma amaçları arasında sayılabilir. Bu husus, kendinden bir yedigâr bırakmaktan farklıdır. Birinde kendinden bir eser ve nişan bırakmak varken diğerinde, bu eserin yararlı olması hedeflenmektedir. Her durumda, fayda sağlama amacı taşımakla birlikte, kişinin bireysel hedefleri ile toplum açısından hedefledikleri farklıdır. Birinde kendine ait bir eseri ve çığırını geleceğe taşımakta iken diğerinde bu eserin yararlı olması ümidi taşınmaktadır. Her iki husus, tek başlık altında detaylandırılarak aynı gaye olarak değerlendirilebilir.

3.2.7. Hedef Kitleye (Okurlara) Ulaşma Açısından Sebeb-i Telif

Bir eserin kaleme alınmasında, okurlara bir kitap ulaştırma gayesinin olduğu belirtilebilir. Bu hedef, her okurun alımlama estetiğine bağlı olarak birçok amaca yöneliktir. Kimi zaman eğlenme, iyi vakit geçirme ve sırf meclislerde okunma gayesi söz konusu iken kimi zaman da bir başucu eserini okurlara ulaştırma hedef olarak belirlenebilir. Okur veya dinleyici kitlesinin mahiyeti eserlere göre farklılık arz edebilir.

3.2.8. Olgun ve Eğitimli Birey veya Nesil(ler) Yetiştirme

Müellifin yararlı bir eser kaleme alması, çığır açmaya çalışması gibi amaçlarla özdeşleşen bu husus, tamamen kendini eğitici rolde hissetmesiyle alakalıdır. Oğlu, kardeş(ler)i, eşi, ailesi özelinde, bir yöneticinin çocuğu veya temsili bir karakter özelinde, bir gelecek inşası ve eğitimi mahiyetindeki bir gaye, eserlerin yazımına vesile olabilmektedir. Nasihat bağlamında, hikemi tarzda ve eğitim niteliği taşıyan birçok eserde bu amaçları görmek mümkündür. Bu eserler ile olgun ve eğitimli nesiller yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Dini tasavvufi, nasihatname türündeki metinler bunlardan bazılarıdır.

3.2.9. İtibar Kazanma Gayesi

Müellifler, eserleri vesilesiyle toplumda ya da devlet kademelerinde önemli bir yere gelmeyi hedefleyebilirler. Bunun sebebinin ekonomik kaygı olabileceği söylenebilir.

Ancak bu, itibar kazanma, bir anlamda birikimlerini sergileyerek saygın bir yere gelmeyi istemesinin bir görüntüsü olabilir. Şairler, eserleri vasıtasıyla, hamisinden ya da onun da önerisiyle başkaları tarafından itibar gören noktaya gelmeyi düşünebilmektedirler. Bu da sebepten çok bir hedefe ve gayeye doğru ilerlemektir. Bunun sebepleri farklı olabilir ancak önemli olan ulaşması planlanan noktaya gitme düşüncesidir.

3.2.10. Kendini Fark Ettirebilme ve Gündemde Tutma

Yazılan eserlerde, müelliflerin çeşitli vesilelerle ve atacakları adımlarla kendini fark ettirmek ve gündemde tutmak için bir dizi plânlarının olduğu gözlemlenebilir. Bunlardan biri de eser(ler)iyile gündeme düşme ve gündemde kalma çabasıdır. Hem bulunması gereken noktayı hayâl hem de emeğinin karşılığını almak için bu adımlar atılabilir. Ayrıca, ego tatmini bağlamında her zaman için kendini gündemde tutma arzusunun yansımaları görülebilir. Ancak bunu her zaman için bir tatminle açıklamak abes olacaktır. Müellif, kendisini başkalarına bir anlamda ispatlamak istemektedir.

3.2.11. Sanata ve Edebiyat Muhitine Yenilik Getirme ve Değiştirme Gayesi

Sanatçıların eser yazma amaçlarından biri de sanata ve edebiyat algısına bir yenilik ve farklılık ya da renk getirmedir. Böylece sanat bağlamında yeni şeyler söylenebilecektir. Çığır açma gayesi ile benzeşen bu husus, farklılaşma bağlamında eserin konusundan öte üslup ve sanat bağlamında bir yenilik hedefi barındırmaktadır. Bunu poetik duruşun bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

3.2.12. Rakiplerine Kendini İspatlama ve Onlar arasında ya da Edebî Muhitte Fark Edilme

Amaç ve hedefler arasında, kendini gündemde tutmanın yolu belki de başkalarına karşı ispatlama ve onlar arasında daha görünür olmaktır. Bir sebebe de bağlanabilecek bu durumda asıl gayenin, şairin kendini görmek istediği noktada, kendisi gibi birçok kişinin de olabileceği ancak yazacağı eserle onların arasından sıyrılarak daha görünür olmayı plânlaması temel hedeftir. Kimi zaman açık, kimi zaman da gizli hedef olarak beliren bu husus, müellifin kendini, meslektaşlarından daha iyi ve kabiliyetli olduğunu gösterme, onlar arasında hatta onlardan daha üstün bir noktada yer edinme amacının bir görüntüsüdür.

3.2.13. Edebiyat Otoritelerine Mesaj Bağlamında sebeb-i telifler

Sanatçıların toplum içinde bir insan olmak gibi, sanat camiasında statü bağlamında bir yeri bulunur. Bir şairin kendini edebiyat otoritesine ulaştırma hedefi, kendini bu noktada iyi bir edebiyatçı olarak ispatlama gayesi olağan bir düşüncedir. Dışlanmış veya ötekileştirilmiş bir şairin eseri vesilesiyle bu otoriteye hem başkaldırı hem de kendini ispatlamak istemesi mümkündür. Eserin beğeni toplayarak hak ettiği yere gelme gayesi bunlardan en önemlisidir. Hem eleştiri hem de ispat noktasında önemli mesajlar barındıran eserler söz konusu olabilir. Sebeb-i teliflerde bu türden ifadelerin, sanatçının hem poetik hususiyetleri aktarmasına hem de sanata katkı bağlamında önemli getiriler sunduğu söylenebilir.

3.2.14. Estetik ve Sanat Endişesi

Eserlerin yazım sürecinin temelinde ve hedefinde, sanat endişesinin olduğu bilinmektedir. Bir eser yazıldığında bir sanat icra edilir. İster toplum ister sanat için olsun, her eser eserde bu sanatı görmek mümkündür ki bunu icra edene sanatçı denir. Çoğu eserin yazım amaçlarından birinin sırf sanat noktasında önemli bir eser verme olduğu söylenebilir. Bir bakıma sanatçı, çevredekilere “sanat nasıl yapılır” sorusunun cevabını vermektedir. Eserin türüne ve şekline göre, estetik hususlara dikkat edilmesi, iyi bir eserin özelliklerinin nasıl olması gerektiği hususlarının aktarılması bir nevi sanat ve estetik

endişesinin müellif ağzıyla yinelenmesidir. Bu hedeflerle birlikte eser ve sanatçının poetik algısı hakkında değerlendirmelerde bulunulabilir.

4. Edebiyat Tarihine Katkı Bağlamında Sebeb-i Telifler

Sebeb-i telifler, doğrudan ya da dolaylı olarak *edebiyat tarihine* katkıda bulunabilirler. Hatta birçoğu bu tarihin seyrini değiştirecek özellik taşıyabilir. Bir sanat eserinin yazılmasının asıl amacı edebiyat tarihi ekseninde bilgi vermek olmayabilir. Belki de öncül görevi bu değildir. Ama bir vesileyle bu türden bilgileri barındırması muhtemeldir. Hem müellif hem de araştırmacı, eser vasıtasıyla sanatçı ve şair(ler) hakkında değerlendirmelerde bulunabilir. Şair, kendi eserleri hakkında ve sanatına dair bilgi vermenin yanı sıra ailevi ve özel konularda da kendisi hakkında detaylar sunabilmektedir. Bu da edebiyat tarihinin şekillenmesinde önemli rol oynar. Sebeb-i telifler, aynı düzlemde yazılan ya da amaçlanan eserler veya başka konularda kaleme alınan eser(ler) hakkında bilgi barındırabilirler. Bu da sebeb-i teliflerin, edebiyat tarihinin oluşmasında önemli bir rol oynadıklarının göstergesidir. Bu bilgiler müellif tarafından bilinçli bir şekilde, ister beğeni ister eleştiri noktasında olsun, yerleştirilmiş olabileceği gibi tesadüfi de olabilir. Bazı durumlarda müellifin bu bilgileri sezdirmeye çalıştığı söylenebilir. Ancak sonuç itibarıyla sebeb-i teliflerin, kişiliklere ait biyografik bilgilerin şekillenmesinde, edebî geleneğe ait bilgilerin tespiti hatta güncellenmesinde, bibliyografik mahiyetteki eserlere ve edebiyat tarihine katkıları azımsanmayacak ölçüde kıymetlidir.

Edebiyat tarihine katkının tespit edilmesi kendi içinde birçok bakış açısının geliştirilmesine bağlıdır. Örnek vermek gerekirse, bir şahsın, şairin ya da eserin zikredilmesi, eserin yazım yılına, dönemine ve geleneğine dair izler taşır. Yazıldığı an pek de önemli görülmeyen bir ayrıntı, hikâye, fıkra vb. bir anlatı, kimi zaman edebiyat tarihine beklenmedik bir katkı sağlar. Sebeb-i teliflerdeki bazı tarihî bilgiler veya tarihî şahsiyetlerin adlarının varlığı aynı derecede yarar sağlayan birer veridir. En önemlisi de eserin başlangıç ve bitirilişinin hikâyesi ve eserin sunulduğu ya da adına yazıldığı kişi vb. yazım süreci hakkındaki bilgiler, doğrudan veri sunar. Bununla birlikte, edebî geleneğin o an ki durumu ve gelişimine dair izlere de rastlanabilmektedir. Hangi eserler önemli, prestijli/saygın ya da önemsiz ve ilgi görmeyen, değerli veya değersizdir yargısına eserlerin ilgili bölümlerinde sunulduğu kadarıyla ulaşılabilmektedir. Eserlere isim verme, etkilenilen kaynak, bahse konu veya diğer eser(ler)in özgün/telif olup olmama durumu sebeb-i teliflerde ulaşılabilen bilgilerden bazılarıdır. Tüm bu sayılanlar dışında da ilgili bölümlerde farklı ve katkı derecesine göre önemli bilgilerin serpiştirilmiş olması muhtemeldir. Bu gibi hususlar, ancak iyi bir analiz ve alımlama sonrası ortaya çıkabilmektedir. Bundan dolayı da sebeb-i telif ve türevlerinin tıpkı eserin muhtevası gibi iyi irdelenmesi gerekmektedir.

4.1. Müellif(ler)e ait bilgiler

Eserlerin varlığı, onları meydana getiren bir müelliflerinin olduğunu gösterir. Bir eser incelemek, bir yönüyle müellifini incelemektir. İlk bakışta yazarını değerlendirme gibi bir amacın olmadığı söylenebilir, ancak eserin, şairin penceresinden ya da aynasından görülenlerin yansıtıldığı unutulmamalıdır. Bir anlamda her eser, kendisini ortaya koyandan bir iz taşır. Bu, dünya görüşü ve/veya edebî özellikler bağlamında birçok hususu kapsayabilir. Sebeb-i teliflerde şair veyahut şair arkadaşlarının adlarına rastlanabilir. Bu kişilerin kim olduğu (kimlikleri), özellikleri ve edebî şahsiyetleri, sebeb-i telifi kaleme alan tarafından dile getirilebilir ya da sezdirilebilir. Kimi zaman iddia sonucu yazılan eserlerde, örnek alınan eserin yazarı ya da kimliğine değinilebilir. Bazen de bir eserin başka bir dilden çevirisi hususunda, çeşitli isimler zikredilebilir. Tüm bu bilgiler ışığında, sebeb-i telif ve türevlerinde müellif(ler) hakkında, edebiyat tarihini ilgilendiren birçok hususa ulaşmak mümkündür. Sebeb-i telifler, şairlerin biyografileri

için de önemli veri tabanı özelliği barındırır. Tezkirelerde ve diğer kaynaklarda çeşitli nedenlerle adına rastlanmayan ya da kendine yer bulamamış birçok şaire ait bilgilere ulaşmak mümkündür. Ancak bu durum ilgili bölümde zikredilmiş yahut araştırmacı tarafından iyi bir analiz sonucu tespit edilebilmiş olmalıdır. Şunu bilmekte yarar vardır ki, her eser kendi içinde şifreler, her sebeb-i telif de eseri ve yazıldığı dönem ile en önemlisi dönemin sanatçılarından izler/şifreler taşır. Araştırmacıya düşen bu dizgeleri iyi okumak, iyi tahlil etmek ve edebiyat tarihi araştırmacılarının istifadesine sunmaktır.

4.2. Eser(ler)e ait bilgiler

Yukarıda da değinildiği üzere, bu bölümlerde, başta yazıma esas eser olmak üzere, benzerleri, öncesinde yazılan eserler hakkında önemli veriler bulunabilmektedir. Çoğu zaman eserin müellifinin diğer eserlerine dair bilgiler de sunulmaktadır. Şair, daha önce yazdığı eser(ler)in adını zikrederek hem kendi sanat gücü ve ürünlerini tanıtmakta hem de kaleme alacağı eserin önemini ve kazanacağı itibara dair imalarda bulunmaktadır. Eserlerin farklı adlarla anılmaları noktasında da bu bölümler önem arz eder. Belirli dönemlerde kaleme alınan aynı adlı eserlerin kime ait oldukları, öncüllerinin hangileri olduğu, bunların farklı adlarla anılıp anılmadıkları hususlarına bu bölümlerde ulaşılabilir. Belki de bilgi kirliliğine sebep olan bir karmaşa, sebeb-i telifler vesilesiyle çözüme kavuşacaktır. Kaleme alınan eser özelinde belirtmek gerekirse müellifin kendi eserini yazdığı tarih/yıla ait bilgileri bu bölümlerde açıklamış olması, ima etmesi ya da başka kavramlardan ve verilerden hareketle araştırmacı tarafından tespitleri mümkün olabilmektedir. Yine kaynaklarda hakkında bilgi bulunmayan ya da yeterli bilgi verilmeyen eserlerin tespiti veya adlarının zikredilmeleri sonucu, kaybolmaya yüz tutmuş eser veya bilgisi, bir sebeb-i telifte yer alabilir. Böylece eser hakkındaki bilgiler sebeb-i telif vesilesiyle güncellenebilecektir.

4.3. Edebî Geleneğe Ait Bilgiler

Sebeb-i telifler ister açık ister örtük olsun, eserin yazıldığı dönemin edebiyatının gelişimi hakkında bilgi verebilirler. Poetik hususları barındırması, eleştiri veya beğeni noktasındaki bilgilerin yanı sıra o güne kadar ilgi konunun işlenmişlik ve değerlendirilmişlik düzeyinin belirlenmesine önemli katkılar sunabilirler. Bir eserin gelenekteki yeri, konuya hâkimiyet ve işlenme düzeyine ait bilgilere bu bölümlerde ulaşılabilir. Şair veya yazar, bu konuda yazılmış eserlerin adlarını vererek yahut böyle bir eserin var olmadığını belirterek dönemin edebî eğilimleri hakkında da bilgi verebilir. Revaçtaki konular, ilgi çeken veyahut artık ilgi gösterilmeyen hususlara ve eserlere ait bilgiler de sebeb-i telif bölümlerinde görülebilmektedir. Son tahlilde, eserin yazım hikâyesini belirten müellif, etkilendiği ya da benimsediği sanat anlayışını, üstatlarını, öğrencilerini, yakın çevresindeki kişilerin eğilimlerini, beğendiği ya da karşı durduğu sanat anlayışını bu bölümlerde açık veya örtük bir dille sunabilmektedir. Bu da bizleri sebeb-i teliflerin poetik hususiyetler barındırdığı gerçeğine iletmektedir. Bu durumda araştırmacıların, ilgili bölümlerin birer poetik metin olarak, şiir sanatı hakkındaki düşüncelerin bir manifestosu olarak incelemeye konu edinmesi önemli adımlardan biridir.

5. Sebeb-i Teliflerde Poetik Hususiyetler ya da Müellifin Manifestosu

Dibaceler, mukaddimeler ve sebeb-i telifler, edebî tenkit ve sanat algısı noktasında önemli veriler sunarlar. Bu durum, müellifin hedeflediği bir amacı gizli/örtük olarak sunma, sezdirme ya da direkt olarak belirtmesi şeklinde görülebilir. Ancak sonuç itibarıyla bir tenkite ulaşma ve sanat algısı ortaya koyma ya da sanat eleştirisi yapma noktasında bilgiler barındırdıkları muhakkaktır. Müellifin, böyle bir edebî tenkiti yapma amacının olduğu söylenebilir. Tam da bu noktada, sebeb-i teliflerin önemi ortaya çıkar.

Eser sayesinde bir poetika belirlenmiş ve birilerini eleştirmek, eser vasıtasıyla birilerine bir mesaj verilmek istenmiş olabilir. Belki de en can alıcı husus, müellifinin bazı konulardaki hassasiyetini dile getirmek istemesidir. Yazarların özel bir hedef mi belirledikleri ya da yan hedefler noktasında edebî tenkit ile ilgisi hususları dile getirmeyi plânladığının araştırmacılarca tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Sebeb-i teliflerde, sanatçıların özelde kendileri (sanatları) hakkındaki değerlendirmelerine, başkaları, birbirleri ve/veya dönem hakkındaki eleştirilere, sanat algıları ve poetik duruşlarına, şair ve şiir hakkındaki düşüncelerine ulaşmak mümkündür. Sebeb-i telif ve türevleri olan bölümler, sanatçının edebî şahsiyeti ve edebî görüşleri, sanatçı kimliği, dünya görüşü hakkında detaylı bilgiye ulaşmak için birer bilgi deposudur. Önemli olan bu bilgileri bulup çıkarmaktır. Sebeb-i telifler bu işlevi barındırmak açısından önemli birer kaynak bölüm mahiyetindedir. Bunları temelde iki ana başlık halinde tasnif ve analiz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, sanatçının; sanat, eser ve sanatçı hakkındaki değerlendirmeleri diğeri de edebî tenkit/eleştiridir.

5.1. Sanat, Sanatçı Algısı ve Manifesto

Bir eserde, müellifin sanat ve sanatçı algısı ile kendi sanatı hakkındaki değerlendirmelerde bulunması mümkündür. Her ne kadar sanat, edebiyat, şiir, söz hakkındaki düşünceleri kendi sanat algısının bir yansıması olsa da şairin eser bağlamında kendi sanatı hakkında farklı değerlendirmeleri ve sanatçılar ile şiir meclislerindeki yerini belirtme noktasında değerlendirmelerde bulunması mümkündür. Bu başlık altında özellikle aşağıdaki iki hususa dikkat edilmelidir.

5.2. Sanat Hakkındaki Düşünceler (Metin, Şiir ve Söz Hakkındaki Düşünceler)

Konu seçimi başta olmak üzere, iyi bir sanatın konusunun ne olduğu, ya da en iyi konunun bir sanat eserine dönüştürülerek anlatılmasında önemli adımların hangileri olduğu poetikanın en önemli işlevlerindedir. Sanatın nasıl olması, ya da nasıl işlenmesi gerektiği konusuna bu bölümde yer verilebilir. Kullanılacak söz sanatları, belagat ve anlamı oluşturan diğer hususlara dair bilgiler bu bölümlerde verilebilecek önemli bilgilerdendir. Sanatın mahiyeti, sanatın işlevi, eserlerin mahiyeti ve işlevinin tartışılabilirdiği bu bölümler, birer manifesto ya da yönlendirici vasfındadır. İyi bir metin, iyi şiir ve tercih edilen üsluplar hakkındaki değerlendirmeleri bu bölümlerde görmek mümkündür. Söz, sözün sıfatları/vasıfları, taşıması gereken hususiyetler, şiirin/eserin işlevi ve görevleri hakkında bilgilerin verilebildiği bu kısımlar, sanat hakkındaki değerlendirmelerde sanatçının genel düşünceleri ya da kendi sanatı hakkındaki izlenimlerini barındırmaktadır.

5.3. Sanatçı Hakkındaki Düşünceler ve/veya Müellifin Kendisi Hakkındaki Değerlendirmeleri

Müellifin, mensur veya manzum olsun, sebeb-i teliflerde aktardığı vaz geçilmez konulardan biri iyi bir şair ya da yazarın (sanatçının) taşıması gereken özellikleridir. Her ne kadar müellif bunu bir bölüm olarak sunmazsa da eserin herhangi bir yerinde buna değinebilmekte ve bu durumu okuyucu ve araştırmacıya bir şekliyle sezdirmektedir. Eserini kaleme alma yönüyle, kendi övgüsü; başkalarının bu işi yapamayacağı, en iyisinin kendisi olduğunu ifade ya da başkasına söyletme teknikleri gibi durumlar başlı başına eserlerin müellifleri hakkındaki düşüncelere kapı aralamaktadır. Müellif, satır aralarında ima ettiği sözlerle esasında kendi övgüsünü; beğendiği kişilerin özelliklerini, yanlış olanların ve beğenmediği kişilerin de yergisini yapabilmektedir. Bu bölümlerde, iyi bir sanatçının nasıl olması ya da olmaması gerektiğine dair bilgiler bulunabilir. Bunlar yargı, öneri veya eleştiri bağlamında değerlendirmeler içerebilir. İlgili bölümlerde ilim, âlim, cahil üçgeninde öncül bilgilerin yanında, şiir, şair, müteşair kavramlarına

değinilebilmektedir. Söz-sühan hakkında şairin algısı, aynı şekilde anlayıp anlamaması, gelenekteki şair algısı, şaire yüklenen misyon/görev gibi hususlar bu bölümlerde işlenebilecek temalardır. Müelliflerin konu belirlemelerinden edebiyat sanat hakkındaki algılarına da yer verilen bu bölümler, bir nevi sanatçı algısı ve/veya eleştirisidir. Sebeb-i telifler, müelliflerin yanlış algılarının yerildiği ve asıl görevlerini yapmaları hususunun belirtilmesi yönüyle de poetikanın şair tanımları ayağını oluşturmaktadır.

5.4. Edebî Tenkit ve Eleştirmenlik

Sanatçı, eserinde ya da eserin ilgili bölümlerinde sanat ve sanatçı hakkında değerlendirmelerini sunarken bir açıdan bir tenkitçi rolüne bürünebilir. Yukarıda açıklanan ve sanatçının, sanatta veya sanatçıda olması gereken özellikleri sunması kadar, olmaması gereken hususları da vermesi bir o kadar imkân dâhilindedir. İyi şiir ve kötü şiir tartışmasının yapılabildiği bu kısımlarda şairin bir eleştirmenlik görevinde olduğu söylenebilir. Bu hususu kendi içinde en az iki başlık altında değerlendirmek mümkündür.

5.5. Şair, Eser Eleştirisi

Sanatçı, kendi eseriyle en iyi sanatı icra ettiğini vurgulamanın yanında, şairliği ve sanatçılığı hakkında değerlendirmelerde bulunur. Bu açıklamalar, en iyisi ve doğrusunun kendi algısı ve eserleri ile sanat anlayışının olduğu kanaatinin bir tezahürüdür. Bu vurgu kendi içinde başkalarını eleştiri mahiyetindedir. Ancak sanatçının, başkalarını ve eserlerini birinci elden tartışmaya açması, onların eksikliklerini, hatalarını, yanlışlarını ya da niyetlerini sorguladığı hususlar da söz konusu olabilmektedir. Kimi zaman bu tenkit sonrasında yeni eserler kaleme alınmaktadır. Bu husus, iddia ve münazarayı kendi içinde barındıran bir algıdır.

Konu ve işleniş hakkındaki düşünceler, sebeb-i teliflerde, iyi veya kötü eser bağlamında değerlendirilebilir. Konu seçimindeki popülerite hususları, eserlerin yazımında önemli rol oynar. Bu hususların tartışmaya açılabilmesi mümkündür. Şairlerin üsluplarının eleştirisi; eserlerindeki anlatımları ve/veya konuların seçiminde kendini gösterebilir. Sebeb-i teliflerde, iyi konu seçiminden anlamsız konu seçimine kadar ayrıca belagat unsurları başta olmak üzere ifade biçimleri ve anlatım sanatlarının kullanımına kadar birçok unsurun bu bölümlerde tartışmaya açılması mümkündür. Sebeb-i teliflerin bu açıdan incelenmesi, birçok konuda olduğu gibi, edebiyatın işlevlerini göstermesi yönüyle de önem arz etmektedir.

5.6. Sanat, Dönem ve/veya Edebî Muhit Eleştirisi

Sanatçı, sebeb-i telif ve türevlerinde, dönem ve edebi muhit tartışmasına girişebilmektedir. Dönemin sanata ve sanatçıya bakışı, haksız kazanç sağlayanlar, şairden ve şiirden anlamayanlar, şiir ve sanatı kendi şahsi menfaatleri için kullananlar, eserlerindeki monotonluktan, edebiyat dünyasındaki sultalarından ve bu camiayı yönlendirmelerinden yakınan sanatçılar olabilmektedir.

Şiirdeki manasızlık, başkasının oluşturduğu imgeleri çalanlar, uzun tamlamalar kurarak şiir yazdığını düşünenler, sanatı sadece manzume yazmaktan ibaret sayanların eleştirilmeleri de mümkündür. İlgili bölümlerde, şair görünümü kişilerin şiir meclislerinde önemli yerleri doldurup bundan nemalandıklarına dair bilgi görülebilir. Bu türden kişiler, başkalarına karşı ön yargılıdır. İyi şairleri kabullenme noktasında hiçbir adımları yoktur. Hatta onları görmezden gelmektedirler. Bunun yanı sıra onun eserlerine karşı alaycı bir tavır sergilemekte; eserlerine/şiirlerine laf atmaktadırlar. Çoğu zaman sanatçıyı dışlamakta, onu ötekileştirmektedir. Belki de dönemin sanat çevrelerinde bir tekelleşmenin varlığı ve şairin buna karşı olan tepkisi gözlemlenmektedir. Bu gürûh herkesin eserini eleştirmekte, alay konusu yapmakta olup yeni metinlerin ortaya

çıkmasına bir anlamda ambargo koymaktadır. Bu grup üst yönetimden bir şekilde nemalanmakta ama hakiki bir sanatçı özelliği göstermemektedir.

Sanatçıların, eser yazmaktan çekinmesi, bu şahısların tepkisiyle karşılaşmasına bağlanabilmektedir. Aynı şekilde bu ekibin Türkçe eser yazma konusunda da olumsuz bir duruşları olduğu da aşikârdır. Sebeb-i teliflerde temelde bir eleştiri ve kendini koruma içgüdüsünün varlığı sezilir. Kendini koruması da aslında genel bir edebiyat algısının varlığına işaret eder ki o da müelliflerin böyle bir adım atmalarındaki çekingenliktir. Kendini fasih ve irfan ehli sayanların Türkçe eser yazmayarak bir nevi Türkçeyi kullanmayıp başka dillerle olan ilişkisini ve gönül bağına eleştirmek bu bölümlerde açıklanabilir. Eserin Türkçe verilmesi halinde, Türkçeye karşı olan kişilerin gazabına uğramak, görülebilir en büyük korku ve telaştır. Bu türden kişilerin temsil ettiği kitle ve oluşturdukları sanat algısı, hatta sultanları, eserlerini Türkçe yazmak isteyenlerin önündeki en büyük çekince ve engeldir. Bir bakıma bu çevreler, onların eserlerinin değerlendirilmesi ve yayılmasına karşı bir çaba içine girebilmektedirler. Bu durum kendisine sanat çevresinde yer bulmak için çaba içinde olanların Türkçe eser yazmayıp, onların yönergeleri ve emellerine uygun olarak Türkçeden uzaklaşmalarına sebep olmaktadır.

6. Sebeb-i Teliflerin Güvenirliği

Giriş bölümünde üzerinde ısrarla durulduğu gibi, bir eserin içerdiği bilgiler, sunulma oranı ve tespit edebilme yetisiyle ölçülür. Eğer bir metin bir yalan veya gerçek olmayan bir düşünce üzerine kurulmuşsa, bu durum tespit edilene kadar esere sadık kalmak ve bu konudaki tereddütleri belirtmek gerekir. Nihayetinde çalıntı veya intihal edilen birçok eserin/şiir varlığı hakkında edebiyat kaynaklarında ilginç anlatımlar vardır. Öncelikle kurgu, ardından sebepler, amaçlar ve hedeflerin güvenirliliğinin tartışılması az da olsa mümkündür. Kimi zaman sebeb-i telifteki bilgi ile eser hakkında bilgi veren başka bir kaynağın (tezkire ya da mecmua) çelişmesi mümkündür. Bazen eserin sebeb-i telif bölümü ile hatime ya da başka bir bölümü kendi içinde çelişebilmektedir. Bir esere değişik zamanda yapılan ekleme ve müdahalelerin olumlu ya da olumsuz katkıları da mümkündür. Daha da arttırılabilecek bu endişelerin çeşitli nedenleri vardır. Bunları dört başlık altında değerlendirmek mümkündür.

6.1. Müellifin Güvenirliği

Müellif, eseriyle ülfet kuran onunla hemhal olup her şeyiyle kendini eserine, eserini de kendine benzetendir. Önemli bir görev icra ettiğini her durumda açıklayan sanatçının eserine temelde güvenirlilik noktasında bir hanel getirmemesi beklenir. Oysa başta alçakgönüllülüğünden kaynaklı olmak üzere, iyi niyetinden, utangaçlığından dolayı farklı anlatım yollarını benimsemesi mümkündür. Her ne olursa olsun, bir şahsın esas niyeti her zaman için kalbindedir. Ameller de niyetlere göredir. Ancak geleceğe eser bırakan bu sanatçının ifadelerindeki sanatlı söyleyiş, aktarımdaki farklı teknikler kimi zaman eserin farklı anlaşılmasına sebep olabilmektedir. Kasıtlı veya istem dışı olabilecek aktarımların yanında çalıntı metinlerin varlığı da mümkündür. Buna dikkat etmek gerekmektedir. Belki de asıl metinlerin ortaya çıkmasıyla netleşecek olan hususlar açısından, yapılacak olan araştırmalarda, metin eksenli yorumlamalarda bulunulduğu ısrarla vurgulanmalıdır. En basitinden, bir eserin başlığındaki bilginin araştırmacıyı yanlış yönlendirmesi mümkündür.

Sanatçının kendi eserini farklı dönemlerde yeniden yazması, ücret karşılığında başkalarına yazıp göndermesi/sunması, eserini beğenmeyip yeniden tertip etmesi, eserine eklemelerde bulunması, eserinden bazı bölümleri çıkarması söz konusu olabilir. Eseri farklı kişilere sunma endişesi bile gündeme gelebilir. Bir eser, bir padişah ya da yüksek rütbeliden gereken ilgiyi göremediği için başka bir dönemde/süreçte bir diğerine

sunulabilir. Bu durum, farklı nüshalardaki bilgilerin çeliştiği bilgisini gündeme getirmektedir.

Müellif, kaleme aldığı eserin tercüme olup olmadığı konusunda bir bölüm planlayıp bilgi vermemiş olabilir. Eserde de aynı şekilde başka bir ipucu yoksa eserin telif olduğu tahmin edilebilir. Birçok eserin ilk örnekleri tespit edilemediğinden, eğer sebeb-i telif kısmında ya da başka bir bölümde bir ipucu da yoksa eserin, ilk örnek olduğu söylenebilir. Ancak araştırmacının, sanatçının metin içindeki aktarımlarını iyi tetkik etmesi beklenir. Bir şekilde bir ipucuna rastlaması mümkündür.

6.2. Farklı Nüshaların Oluşturulmasında Müellif ve Hattatların/Kâtiplerin Güvenirliği

Bir divan, mesnevi ya da mensur bir metin olsun, farklı yazma nüshaları ve matbaada basılan nüshaları arasında farklılıklar taşıyabilir. Bir kısmında sebeb-i telif bölümü olmayabilir. Bu durum, hattatlar/kâtipler (belki de müelliften) ya da eserin basımıyla uğraşan kişilerden kaynaklı bilinçli ya yanlışlıkla sergilenen davranışlardan kaynaklı olabilir. Böylece eserin yazım gerekçeleri hatta içeriklerinde eksik veya yanlış anlaşılmalara sebep olan hususlar gündeme gelebilir. Sebeb-i teliflerin, çoğu zaman da başlıkların, hattatlar/kâtipler tarafından yazılması eserin muhtevası, içeriği ile uyuşmayan hususlara neden olabilmektedir. Çoğu divanda değiş(tiril)en, eklenen, çıkarılan şiirlere de rastlanılmaktadır. Bir araştırmacının tespitlerde bulunurken tüm bu hususları dikkate alması beklenir.

6.3. Müellife Rakip Kişilerin Onlar Adına Eser Yazmış Olma ya da Eserlerine Sebeb-i Telif Yazma İhtimali

Aynı ya da farklı dönemlerde yaşamış birçok sanatçının, başkalarına ait şiir(ler)i ve eser(ler)ini kendilerine mal etmeleri mümkündür. Bir toplulukta o kişiyi rencide etmek için onun adına şiir ve eser yazmak da aynı derecede imkân dâhilindedir. Hatta sevdiği ya da beklenti içinde olduğu birisi adına şiir kaleme alıp, onun taltifini kazanma endişesi ve teşebbüsü de olabilir. Bazen fazla tanınmamış ve kendini gösterememiş ya da böyle bir imkânı/gücü olmayan bir kişiye ait eserin/şiirin başkası tarafından sahiplenilmesi veya kendi adına yeniden yazması da gündeme gelebilir. Bir tür intihal ya da iftira sayılabilecek bu hususlar, daha sonraları çeşitli tespitlerle, iyi analizler sonucu ortaya çıkabilecektir. Bu konuda araştırmacılara büyük görevler düşmektedir.

6.4. Araştırmacının veya Okuyucunun Güvenirliği

Sebeb-i teliflerin kendi içinde bir kurgusallık taşıdığı incelememizde vurgulanmıştır. İster uydurma ister hayal isterse de gerçek olsun, itibari bir dünyada planlanan eserin iyi analiz edilmesi gerekir. Bir eserde, şairin savunduğu ya da karşı durduğu değerler noktasında, anlatım sanatlarını, üslup ve sunum özelliklerini bilmek en önemli adımdır. Kelimelerin anlamları, metinden ne kastedildiğinin bilinmesi, başka bir ifade ile birbiriyle iletişim kuran her kelimenin anlamını ve bağlamını bilmek gerekir. Bir örnek vermek gerekirse, tariz sanatının kullanım amacı, sözü dokundurma, laf çakma veya laf sokmadır. İroni kavramına yaklaşan anlamıyla ironik söylem olarak da nitelendirilebilir. Anlam noktasında sözü kapalı ve veya dolaylı biçimde ifade etmek, dokunaklı söz söylemek, iğnelemek olan tariz, dikkatimizden kaçarsa, anlam tespit edilemeyebilir. Böylece eserin yazım amacı veya sürecini tespit sekteye uğrayabilir. Aynı durum sebeb-i teliflerin okunması ve analizinde de geçerlidir. Bu hususu bir örnek çerçevesinde kısaca detaylandırmak yerinde olur. Şöyle ki;

Türkçe eser yazmak istemeyen bir müellifin gerekçelerini sıraladığı bir metin düşünelim. Müellif, Türk diliyle eser yazılamayacağını, Türkçenin dil olarak problemlili

olduğunu, kimsenin bu dille yazılan eseri anlamayacağını ya da kimsenin bu dille yazılmış esere rağbet etmeyeceğini, bunun gereksiz bir gayret olduğunu aktardığını varsayalım. Bu müellif arkadaşı ya da üst rütbede bulunan kişinin onu ikna etmesi sonucu eserini Türkçe yazar. Değerlendirmelerde bulunurken, eserin Türkçe yazımında yazarın ayak dirediğini, daha sonra ikna olduğunu, esasında Türkçe eser kaleme almaya niyetli olmadığını düşünürsek, yanılabilme ihtimalimiz söz konusu olabilir. Müellifin temelde Türkçe yazmak için niyetli olduğu, ancak dönem itibariyle var olan yanlış algıları sıraladığı aktarımlarda görülmektedir. Burada şöyle bir algı ile karşılaşmak da mümkündür: Eğer müellif, eserin Türkçe yazımından kaynaklı olarak ilerde bir eleştiriyle karşılaşarsa, daha önceden gardını aldığını söylenebilir. Ancak bunun için, eserin tümünün üslup yönüyle incelenmesi gerekir. Yazarın kendi hünerini bu eserle ortaya koyduğu da unutulmamalıdır. Hiçbir zaman bir kimsenin, eserinin olumsuz bir sonuçla karşılaşacağını tahmin ederek eseri kaleme alamayacağını düşünmekte yarar vardır.

Eserin kendisi gibi, hikâyesi olan sebab-i teliflerde müellifin kurgusu gerçekdışı olabilir. Hatta ters bir algıyla dikkatleri o yöne yoğunlaştırmak isteyebilir. Yine kurguya mizahi bir elbise giydirip farklı anlatım yollarına girebilir. Sembolik bir hikâyeye uyarlayıp dikkatleri başka yöne çekebilir. Tüm bunlar karşılaşılan unsurlar olarak, eserin iyi irdelenmesi gerektiğini belirten hususlardır. Kimi zaman anlatılan kurgu tıpatıp, aynen gerçekleşmemiş olabilir. Özellikle şiir meclislerindeki tartışmalar/istekler sonucu yazıldığı söylenen bir eserin sebab-i telifindeki aktarımlarında karşılaşılan bu olgu, daha sonra müellif tarafından sanatçı kimliğinin etkisiyle farklı ifadelerde tanzim edilebilir. Yine bir rüya etrafından şekillenen bir sebab-i telifin, rüyanın aynısının aktararak sunulmamış olması pekâlâ mümkündür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sebeb-i teliflerin inceleme aşamalarını ve analiz yöntemini belirlemek adına küçük bir adım olan çalışmamızda öncelikle sebab-i teliflerin bir eser ve edebiyat tarihi için yeri ve önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. İncelememiz yalnızca manzum metinlerdeki sebab-i telif bölümleri üzerinde olmayıp mensur metinler hatta küçük bir manzume veya risalenin telif sebebi üzerinde değerlendirmeler içermektedir. Sunulan bilgilere bakıldığında bir metnin yazım sürecini de kapsayan bu husus, eserlerin değerlendirmesi açısından önem arz etmektedir.

Yazım süreci hakkında bilgiler sunan sebab-i teliflerin, yapılan değerlendirmeler ışığında bir bölüm olarak sunulması kadar sunulmamış olması da muhtemeldir. Kimi zaman eserin sonuç/hatime bölümünde eserin yazım sebebine dair bilgilere ulaşılabilmektedir. Aynı şekilde, herhangi bir eserin mukaddimesi/ön sözü sayılan bölümünde, bu türden hususlara yer verilebilmektedir. Divan dibacelerinin de bu bağlamda değerlendirilebileceği çalışmamızda sıklıkla vurgulanmış olup bu analiz yönteminin ve inceleme aşamalarının sebab-i telif başlığı dışındaki diğer türler için de kullanılabilmesi üzerinde durulmuştur.

Bir eserin sebab-i telif ya da türevi olan bir bölümünün veya bölüm başlığının bulunmaması mümkündür. Eserin herhangi bir yerinde bu türden bir bilginin verilebileceği söz konusudur. Ayrıca sanat ve poetika bağlamında değerlendirmeler içeren bazı kısımlarda bu hususlara atıfta bulunulabilmektedir. Eserin genel yapısından hareketle de tarafımızdan belirlenen araştırma sorularına birer yanıt bulabilmek böylece eserin yazım sebep ve sürecini izlemek mümkün olabilmektedir. Ayrıca eserin edebiyattaki yeri için, başka eserlerdeki bilgilerin kullanılabilmesi gerçeğinden hareketle, incelenen eserde de başka eserler ve şairler hakkında bilgi ve değerlendirme mahiyetinde ipuçlarına ulaşılması imkân dâhilindedir. Belirlenen sorular tespit edilen eserin ilgili

bölmelerine sorulduğunda, sebeb-i telifi bilinmeyen eser hakkında değerlendirme yapma imkânı da doğmuş olabilmektedir.

İncelememizde, *sebeb-i telif*lerin önemi ve muhtevalarının analizlerinde kullanılabilir bazı yönergelerin ve yöntemlerin tespiti üzerinde durulmuştur. Değerlendirmelerimizde bir *sebeb-i telif* incelenirken hangi sorular sorularak tahlillerinin yapılabileceği konusunda tematik değerlendirmeler yapmak, esas çıkış noktamız olmuştur. Bir eserin yazım sürecini, sebebini, amacını, hedefini, muhtevasını belirtme ve sınırlarını çizme gibi birçok veriyi kendinde barındıran *sebeb-i telif* ve türevi bölümlerinin incelenmesi için bir yol haritası belirlemek ve bir şablon oluşturmak temel amacımız olmuştur. Eserde sebeb-i telif bölümü yoksa bile araştırmacının bu soruları veya bazılarını tüm esere sorarak bir çıkarsama yapması imkân dâhilindedir.

Çalışmamızın birçok yerinde vurgulandığı gibi, bu araştırmayı yapma amacımız, sebeb-i telif ve türevlerinin incelemelerinde bir yol haritası belirlemektir. Böylece sunulan bilgilerden hareketle verilere ulaşmak, kapsam ve sorular dizgesi bağlamında oluşturulan şablon vasıtasıyla yapılacak olan *sebeb-i telif* analizlerinde bu yol haritasından yararlanılabilecektir. Yapılan değerlendirmeler ve yöntem çalışmaları ile analiz süreçleri, çalışmamızdan önce başka makale ve kitaplarda da vurgulanmıştır. Çalışmamız tarihsel bakış açısı bağlamında önkemilerin değerlendirilmesi, tümünün bir şablon haline getirilmesi ve yeni araştırma sorularının eklenmesiyle oluşturulmuş bir kılavuz mahiyetindedir. Çalışmamız bu türden eser tetkiklerinde, bir taslak ve tasarı olarak düşünülmüştür. Yaptığımız değerlendirmelerimize ve başlıklarımıza eleştiri ve katkı bağlamında, yeni çalışmalarla, yeni sorular dizgesi ve başlıklar da eklenebilecektir.

Yaptığımız değerlendirmelerde sebeb-i telif teriminin ilintili olabileceği tüm hususlara değinilmeye çalışılmıştır. Bundan dolayı özellikle, sebeb kelimesinin; karşıladığı anlamlar üzerinde durulmuştur. Bir sebeb-i telif bölümünün bir eserin sadece yazımına dair sebepler hakkında bilgi vermediği, farklı konularda veriler barındırdığı çalışmamızın birçok yerinde vurgulanmıştır. Analiz yöntemlerinde ve süreçlerinde bu hususu belirten başlıklar oluşturulmuştur. Son tahlilde, sebeb-i teliflerin kendi içinde bir kurgusal taşıdığı ve bir eserin yazım serüveni hakkında birçok noktada temel bilgiler verdiği görüşü savunulmaya çalışılmıştır. Bunların başında, edebiyat tarihine katkı ve sanatçının poetikası hususları gelmektedir.

Makalemizde, analiz yöntemi tespit etmek ve tahlil süreçlerini belirleyebilmek ve bu yöntemi geliştirmek için bazı araştırma sorularına ihtiyacımız olmuştur. İnceleme kısmında genişçe belirtilen bu soruların her biri, bu formatın birer üst ve alt başlığını oluşturmamız konusunda katkı sağlamıştır. Tekrar belirtmekte yarar vardır ki bu maddelerin alt ve üst başlıkları incelenecek olan esere göre farklılık ve değişim arz edebilir. Derlemeler sonucu elde ettiğimiz ve çalışmamızın inceleme kısmında, değerlendirmeler yapıp belirttiğimiz hususlar altı ana başlıkta sunulmuştur. Belirlenen taslak şablonun ana başlıkları aşağıda maddeler hâlinde verilmiştir:

1. Eserin yapısal ve muhteva özelliklerini verme bağlamında sebeb-i telifler
2. Kurgu bağlamında sebeb-i telifler
3. Sebep ve amaçlar bağlamında sebeb-i telifler
4. Edebiyat tarihine katkı bağlamında sebeb-i telifler
5. Sebeb-i teliflerde poetik hususiyetler ya da müellifin manifestosu
6. Sebeb-i teliflerin güvenilirliği

Araştırmacılar, incelememizde belirtilen tüm sebep ve amaçları bir eserde göremeyebilirler, hatta bunların hiçbirisinin bulunmadığı farklı bir sebep-i telifle karşılaşabilirler. Ama temel sorular olan; yapısal bilgiler, sebep-i telifin kurgusu, sebep ve amaçlar, edebiyat tarihi hakkındaki bilgiler, poetik hususiyetlere bir yönüyle ulaşmak mümkündür. Önemli olan temel sorular ekseninde bir esere bakabilmektir.

Araştırmacılar, tüm sorular dizgesini bir sebep-i telif ya da türevi bir metne sorarak inceleyebileceği gibi, bir eseri sadece bir yönüyle değerlendirmek suretiyle de bu sorulardan yararlanabilirler. Bir sebep-i telif, sadece kurgusu yönüyle bir diğeri sebep veya amaçları yönüyle, bir diğeri de poetik veya tarihi bilgileri içermesi yönüyle inceleme alanına dâhil edilebilir. Bu husus, araştırmacının alımlama estetiği bağlamında olabileceği gibi sebep-i telifte öne çıkan hususun değerlendirilmesi şeklinde sınırlandırılabilir. Hatta bir sebep veya amaç bağlamında bir eserin incelenmesi gerekebilir. Örnek olarak; bir şairin Türkçe eser verme hedefi verilebilir. Birkaç eserin sebep-i telifleri, bu başlıkların tümüne, bir bölümüne veyahut sadece birisine göre karşılaştırmalı olarak da inceleme alanına dâhil edilebilir.

Son olarak; belirlediğimiz bu yöntem ve soruların, herhangi bir eserin kaside, kıta özelde de bir gazelin veyahut bir beytin yazım süreci ve sebebi hakkında birer ipucu özelliği taşıyabileceğini vurgulamakta yarar görmekteyiz. Bir gazelin yazılış süreci ve yazım sebepleri ile amaçlarını belirlemek için, belirtilen sorulardan yararlanılabilir. Böyle bir tahlil, yazım sebebi verilsin ya da verilmesin yazılan şiirlerin nedenselliğinin çözümüne katkı sunabilir. Böylece genel edebiyat tarihi ve süreçleri hakkında değerlendirmelerin yapılabilmesine imkân sağlanmış olur.

Kaynakça

- Ayan, G. (2009). Anadolu Sahasında Yazılan Bazı Yusuf u Züleyha Mesnevilerinde Sebebi-i Telifler. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume, 34(3), 227-272
- Dilçin, C. (2013). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Türk Dil Kurum Yayınları.
- Doğan, M. N. (1996). Fuzuli'nin Poetikası. *İlmi Araştırmalar*, 2, 47-72.
- Doğan, M. N. (2002). *Fuzuli'nin Poetikası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Durmuş, T. I. (2011). Mısır-ı Hünerde Kendüyi Satmak Gerek Kişi: Tezkire Önsözleri, Divan Dibaceleri ve Sebebi-i Teliflerde Sanatçı Kendisini Nasıl Satar. *Bilig*, 52, 65-81.
- Erkal, A. (2018). *Divan Şiiri Poetikası*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Haksever, İ. (1999). Münşeât Mecmualarında Sebebi-i Telif. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 55-64
- İpekten, H. (2014). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kavruk, H. (2003). *Türkçe Mesnevilerde Sebebi-i Telif*. Özserhat Yayıncılık.
- Kaya, F. E. (2010). *Mesnevilerin Dibace, Sebebi-i Telif, Hatime Bölümlerinde Edebiyat Eleştirisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Kuran Büyükkavas, Ş. (2006). Mesneviden Romana Uzanan Sebebi-i Telif Yolu Üst Kurmacaya Mı Çıkar. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 1(2), 172- 201.

- Kütük R. ve Turan, L. (2011). Mesnevilerin Sebeb-i Te'lif ve Hâtime Bölümlerini Türk Edebiyatı Tarihi Kaynağı Olarak Okumak. (Ed. Hatice Aynur), *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VI: Mesnevi: Hikâyenin Şiiri*, Turkuaz Yayınları. 221-240.
- Levend, A. S. (1957). *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul*. İstanbul Enstitüsü Yayınları.
- Önal, S. (2007). Sebeb-i Teliflerdeki Ortak ve Farklı Temalar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 35, 105-124.
- Özcan, A. (2020). Osmanlı Kroniklerinde Sebeb-i Telifler Üzerine. *Tarih Dergisi*, 7, 145-159.
- Saraç, M. A. Y. (2014). *Klâsik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.
- Tezcan, N. (2010). Sebeb-i Teliflere Göre Mesnevi Edebiyatının Tarihsel Dönüşümü. *Doğu-Batı*, 52, 49-75.
- Tolasa, H. (1979). Klasik Edebiyatımızda Divan Önsöz (Dibace)leri; Lami'î Divanı Önsözü ve (buna göre) Divan Şiiri Sanat Görüşü. *Journal of Turkish Studies*, 3, 385-402.
- Ünver, İ. (1986). Mesnevi, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 430-563.
- Üzgör, T. (1990). *Türkçe Divan Dibaceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Üzgör, T. (1994). Dibace. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 9, 277-278). İstanbul: TDV Yayınları.